

ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ

ISSN 1105-6630

ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

περιοδικό σύγγραμμα έρευνας και λόγου

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Δρ. ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ

- 6

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΤΣΑΜΗΣ:

Η απόπειρα απαγωγής των θησαυρών του Αγίου Όρους από τους Γερμανούς.

ΚΩΣΤΑΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ:

Ο ελληνικός τύπος στη Ρωσία και τη Σοβιετική Ένωση.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ:

Η Σαμαρίνα του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα: Μια περίπτωση έντονα φιλελεύθερης και αστικοποιημένης κοινωνίας.

ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΛΑΖΑΡΟΥ:

Επισημάνσεις στο παρελθόν και στο μέλλον των Βλάχων.

Φ. ΚΑΚΡΙΔΗΣ - Δ. ΖΑΝΝΑΣ - Κ. ΚΑΝΕΒΑΣ - Δ. ΣΤΑΜΕΛΟΣ

Γ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ - Α. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ:

Βιβλιοπαρουσίαση - Το ιστορικό βιβλίο.

ΒΕΡΟΙΑ 1997

ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ

ISSN 1105-6630

ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

περιοδικό σύγγραμμα έρευνας και λόγου

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Δρ. ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ

6

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΤΣΑΜΗΣ:

Καθηγητής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
πρ. Διοικητής Αγίου Όρους (1975-1981).

ΚΩΣΤΑΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ:

Καθηγητής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ:

Διδάκτορας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
Φιλολόγος - Ιστορικός - Καθηγητής Μ.Ε.

ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΛΑΖΑΡΟΥ:

Διδάκτορας Πανεπιστημίου Αθηνών - Chargé de cours de Paris.

Φ. ΚΑΚΡΙΔΗΣ: Καθηγητής Πανεπιστημίου.

Δ. ΖΑΝΝΑΣ - Κ. ΚΑΝΕΒΑΣ: Πρόεδ. - Γραμ. ΚΕΜΑ.

Δ. ΣΤΑΜΕΛΟΣ: Δημοσιογράφος - ιστορικός συγγραφέας.

Γ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ: Νομικός - ιστορικός συγγραφέας.

Α. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ

ΒΕΡΟΙΑ 1997

Ιδιοκτησία - Έκδοση
Διεύθυνση - Σύνταξη
ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ

Στοιχειοθεσία - Σελιδοποίηση
ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ
Εκτύπωση
ΑΦΟΙ Χ. ΚΑΙ Χ. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ
Βιβλιοδεσία
ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ

ISSN 1105 - 6630

© 1997

ΕΤΟΣ Ζ' ΤΟΜΟΣ 1 ΤΕΥΧΟΣ 6

ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ

Στο χώρο της Ιστορίας
της Φιλολογίας και της Λογοτεχνίας
περιοδικό σύγγραμμα έρευνας και λόγου
Έτος ίδρυσης 1991

Υπεύθυνος Έκδοσης και Σύνταξης: ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ, Διδάκτορας Παιδαγωγικών Επιστημών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στη Νεότερη Ιστορία. Διεύθυνση: Εδέσσης 11, 59100 Βέροια (τηλ. 0331-62497). Copyright πρωτοδημοσιευμένων κειμένων: «Αναζητήσεις».

ΕΚΤΟΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ - Το περιοδικό δεν έχει εμπορικό χαρακτήρα. Αποτελεί ιδιωτική έκδοση, αποστέλλεται σε ερευνητές, σε βιβλιοθήκες και σε επιστημονικά ιδρύματα και διακινείται από συνεργάτες και φίλους. Όπου βρίσκεται σε βιβλιοπωλεία, διανέμεται σε μελετητές και συγγραφείς με σχετικά με το περιοδικό ενδιαφέροντα.

Εξώφυλλο: Η καθημερινή ζωή στην παλιά αγορά της Σαμαρίνας.

Δημήτριος Τσάμης

Η ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΑΠΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΘΗΣΑΥΡΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΓΕΡΜΑΝΟΥΣ

ΤΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ των Γερμανών για τους θησαυρούς του Αγίου Όρους εκδηλώθηκε από τους πρώτους μήνες της Κατοχής. Τον Ιούνιο του 1941 με εντολή των Ανωτάτων Στρατιωτικών Αρχών της Γερμανίας έφθασε στο Άγιον Όρος ο διαπρεπής βυζαντινολόγος καθηγητής του πανεπιστημίου του Μονάχου και γνωστός φιλοναζιστής Δρ. Φράντς Ντέλγκερ (Dr. Franz Dölger). Τον καθηγητή Ντέλγκερ πλαισίωνε ομάδα από επιστήμονες και τεχνικούς με έγκριση της Ανωτάτης Αρχής της Γερμανικής Στρατιάς.

Τα μέλη της αποστολής ήταν: α) ο ανθυπολοχαγός Ίνκραμ (von Ingram), αρχηγός των Sonderkommandos στην Ελλάδα, που ήταν παράρτημα της Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg¹, β) ο καθηγητής Δρ. Φρ. Ντέλγκερ του Πανεπιστημίου του Μονάχου, γ) ο διοικητής των κεντρικών υπηρεσιών του Ράιχ Α. Ντάιντλ (A. Deindl) από το Βερολίνο, ως εντεταλμένος του Αλ. Rosenberg για την επιστημονική πληροφόρηση

σχετικά με τα προβλήματα της ανατολικής εκκλησίας, δ) ο Δρ. Ο. Τράιτινγκερ (Dr. O. Treitinger), επιστημονικός συνεργάτης του Ντέλγκερ, ε) ο Κ. Κρές (K. Kress), ειδικός φωτογράφος - από το επιτελείο Rosenberg, στ) ο Δρ. Μ. Σιώτης του Πανεπιστημίου Αθηνών και ζ) ο διερμηνέας Ε. Τσιγκιρίτης².

Σκοπός της αποστολής αυτής σύμφωνα με τα γερμανικά έγγραφα ήταν α) η μελέτη των σπουδαιότερων εγγράφων και χειρογράφων και β) η φωτογράφιση των θησαυρών αυτών, προκειμένου να γίνουν ιδιαίτερες έρευνες στα Πανεπιστήμια της Γερμανίας. Για το λόγο αυτό οι γερμανικές αρχές ζήτησαν από την Ελληνι-

1. Η υπηρεσία αυτή εμφανίστηκε στη Θεσσαλονίκη στα μέσα του Ιουνίου 1941 και απήγαγε τις βιβλιοθήκες και τους καλλιτεχνικούς θησαυρούς της εβραϊκής κοινότητας, τους οποίους μετέφερε στη Γερμανία. Βλ. Μ. ΜΟΛΧΟ, *In Memoriam, Hommage aux victimes juives des Nazis en Grèce, Salonique 1948*, σ. 1 ε., ΡΙΧΤΕΡ, ό. π., τόμ. 1, σ. 258 και Α. ΚΕΔΡΟΥ, *Η ελληνική αντίσταση 1940-1944*, Αθήνα 1976, τόμος 2, σ. 37 ε., όπου γίνεται λόγος και για την ανέντιμη πολιτική του Μέρτεν απέναντι στην εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης.

2. Την αποστολή χρηματοδότησε ο γερμανικός στρατός και τη δημοσίευση των πορισμάτων της ο Φρ. Σβάρτζ (Franz Xaver Schwartz), διευθυντής οικονομικών του NSDAP. Γενικός συντονιστής και υπεύθυνος είχε οριστεί ο στρατιωτικός Διοικητής του νοτιοανατολικού τμήματος του στρατού αρχιστράτηγος Λίστ.

Ιδιοκτησία - Έκδοση
Διεύθυνση - Σύνταξη
ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ

Στοιχειοθεσία - Σελιδοποίηση
ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ
Εκτύπωση
ΑΦΟΙ Χ. ΚΑΙ Χ. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ
Βιβλιοδεσία
ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ

ISSN 1105 - 6630

© 1997

ΕΤΟΣ Ζ' ΤΟΜΟΣ 1 ΤΕΥΧΟΣ 6

ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ

Στο χώρο της Ιστορίας
της Φιλολογίας και της Λογοτεχνίας
περιοδικό σύγγραμμα έρευνας και λόγου
Έτος ίδρυσης 1991

Υπεύθυνος Έκδοσης και Σύνταξης: ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ, Διδάκτορας Παιδαγωγικών Επιστημών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στη Νεότερη Ιστορία. Διεύθυνση: Εδέσσης 11, 59100 Βέροια (τηλ. 0331-62497). Copyright πρωτοδημοσιευμένων κειμένων: «Αναζητήσεις».

ΕΚΤΟΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ - Το περιοδικό δεν έχει εμπορικό χαρακτήρα. Αποτελεί ιδιωτική έκδοση, αποστέλλεται σε ερευνητές, σε βιβλιοθήκες και σε επιστημονικά ιδρύματα και διακινείται από συνεργάτες και φίλους. Όπου βρίσκεται σε βιβλιοπωλεία, διανέμεται σε μελετητές και συγγραφείς με σχετικά με το περιοδικό ενδιαφέροντα.

Εξώφυλλο: Η καθημερινή ζωή στην παλιά αγορά της Σαμαρίνας.

Δημήτριος Τσάμης

Η ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΑΠΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΘΗΣΑΥΡΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΓΕΡΜΑΝΟΥΣ

ΤΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ των Γερμανών για τους θησαυρούς του Αγίου Όρους εκδηλώθηκε από τους πρώτους μήνες της Κατοχής. Τον Ιούνιο του 1941 με εντολή των Ανωτάτων Στρατιωτικών Αρχών της Γερμανίας έφθασε στο Άγιον Όρος ο διαπρεπής βυζαντινολόγος καθηγητής του πανεπιστημίου του Μονάχου και γνωστός φιλοναζιστής Δρ. Φράντς Ντέλγκερ (Dr. Franz Dölger). Τον καθηγητή Ντέλγκερ πλαισίωνε ομάδα από επιστήμονες και τεχνικούς με έγκριση της Ανωτάτης Αρχής της Γερμανικής Στρατιάς.

Τα μέλη της αποστολής ήταν: α) ο ανθυπολοχαγός Ίνκραμ (von Ingram), αρχηγός των Sonderkommandos στην Ελλάδα, που ήταν παράρτημα της Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg¹, β) ο καθηγητής Δρ. Φρ. Ντέλγκερ του Πανεπιστημίου του Μονάχου, γ) ο διοικητής των κεντρικών υπηρεσιών του Ράιχ Α. Ντάιντλ (A. Deindl) από το Βερολίνο, ως εντεταλμένος του Αλ. Rosenberg για την επιστημονική πληροφόρηση

σχετικά με τα προβλήματα της ανατολικής εκκλησίας, δ) ο Δρ. Ο. Τράιτινγκερ (Dr. O. Treitinger), επιστημονικός συνεργάτης του Ντέλγκερ, ε) ο Κ. Κρές (K. Kress), ειδικός φωτογράφος - από το επιτελείο Rosenberg, στ) ο Δρ. Μ. Σιώτης του Πανεπιστημίου Αθηνών και ζ) ο διερμηνέας Ε. Τσιγκιρίτης².

Σκοπός της αποστολής αυτής σύμφωνα με τα γερμανικά έγγραφα ήταν α) η μελέτη των σπουδαιότερων εγγράφων και χειρογράφων και β) η φωτογράφιση των θησαυρών αυτών, προκειμένου να γίνουν ιδιαίτερες έρευνες στα Πανεπιστήμια της Γερμανίας. Για το λόγο αυτό οι γερμανικές αρχές ζήτησαν από την Ελληνι-

1. Η υπηρεσία αυτή εμφανίστηκε στη Θεσσαλονίκη στα μέσα του Ιουνίου 1941 και απήγαγε τις βιβλιοθήκες και τους καλλιτεχνικούς θησαυρούς της εβραϊκής κοινότητας, τους οποίους μετέφερε στη Γερμανία. Βλ. Μ. ΜΟΛΧΟ, *In Memoriam, Hommage aux victimes juives des Nazis en Grèce*, Salonique 1948, σ. 1 ε., ΡΙΧΤΕΡ, ό. π., τόμ. 1, σ. 258 και Α. ΚΕΔΡΟΥ, *Η ελληνική αντίσταση 1940-1944*, Αθήνα 1976, τόμος 2, σ. 37 ε., όπου γίνεται λόγος και για την ανέντιμη πολιτική του Μέρτεν απέναντι στην εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης.

2. Την αποστολή χρηματοδότησε ο γερμανικός στρατός και τη δημοσίευση των πορισμάτων της ο Φρ. Σβάρτζ (Franz Xaver Schwartz), διευθυντής οικονομικών του NSDAP. Γενικός συντονιστής και υπεύθυνος είχε οριστεί ο στρατιωτικός Διοικητής του νοτιοανατολικού τμήματος του στρατού αρχιστράτηγος Λίστ.

κή Κυβέρνηση και από άλλες προσωπικότητες να βοηθήσουν στην πραγμάτωση των σκοπών της αποστολής με συστατικές επιστολές προς την Ι. Κοινότητα. Τέτοιες επιστολές έστειλαν ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεως Γ. Τσολάκογλου, ο Αντιπρόεδρος και Υπουργός Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας Κ. Λογοθετόπουλος, ο Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος, ο αντιστράτηγος Χάαρντε και άλλοι. Οι επιστολές αυτές ανακοινώθηκαν στη ΛΖ' τακτική συνεδρίαση της Ι. Κοινότητας στις 11 Ιουλίου του 1941.

Ιδιαίτερα τη συστατική επιστολή των γερμανικών αρχών προς την Ι. Κοινότητα υπέγραψε ο Γερμανός Στρατιωτικός Διοικητής Θεσσαλονίκης - Αιγαίου αντιστράτηγος Χάαρντε στις 29 Ιουνίου του 1941. Η επιστολή αυτή, που συνοδευόταν και από επικυρωμένη μετάφραση στα ελληνικά, κατέληγε: «Ο καθηγητής κ. Ντέλγκερ, αρχηγός της ως άνω επιστημονικής επιχειρήσεως, δεν είναι άγνωστος εις τους Πατέρας του Αγίου Όρους και η προσωπικότης του παρέχει πάσαν ασφάλειαν δια την κατάλληλον και προ-σεκτικὴν χρησιμοποίησιν των αρχαίων αντικειμένων. Παρακαλούμεν ὅθεν τους αγίους Πατέρας να παράσχουν εις τους προαναφερθέντας πάσαν ευκολίαν και κυρίως να επιτρέψουν εις τον κ. Ντέλγκερ να εργάζητε ο ίδιος μέσα εις τα αρχεία και τας βιβλιοθήκας των Μονών, ως και τη οδηγία αυτού ελευθέραν φωτογράφησιν υπό των τεχνικών, προς εκτέλεσιν της εντολής των Ανωτάτων Στρατιωτικών Αρχών της Γερμανίας».

Στη συστατική αυτή επιστολή ο

Γερμανός αντιστράτηγος αποσιωπά έντεχνα την αλήθεια και καλύπτεται πίσω από την επιστημονική φήμη του Ντέλγκερ, που ήταν γνωστός στους μοναχούς από επισκέψεις του στο Άγιον Όρος πριν από τον πόλεμο. Στην πραγματικότητα η αποστολή αυτή δεν είχε οργανωθεί με πρωτοβουλία του Ντέλγκερ, αλλά από τη γερμανική υπηρεσία Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg für die besetzten Gebiete³, που το φθινόπωρο του 1943

3. Διευθυντής της υπηρεσίας αυτής ήταν ο Α. Ρόζενμπεργκ (Alfred Rosenberg), που από το 1919 δρούσε στο Μόναχο ως αντισημίτης, εκδότης του δημοσιογραφικού κομματικού οργάνου Völkischer Beobachter και συγγραφέας μελετών κατά των Εβραίων, του Μαρξισμού, του Φιλελευθερισμού και της Δημοκρατίας στην πολιτική και την παιδεία. Στη συνέχεια προβλήθηκε ως ένας από τους θεωρητικούς του Ναζισμού. Το βιβλίο που έγραψε το 1930 με τίτλο *Der Mythos des 20. Jh.* έχει αντιεκκλησιαστικό χαρακτήρα και προβάλλει την αναγκαιότητα της πίστης στη «γερμανική φυλή». Το 1943 διορίστηκε από το Χίτλερ υπεύθυνος για τη μόρφωση και αγωγή της νεολαίας και παράλληλα ήταν διευθυντής του Γραφείου εξωτερικής πολιτικής του Ναζιστικού κόμματος. Στην περίοδο 1940-1945 ήταν διευθυντής της μονάδας, που ήταν υπεύθυνη για την αρπαγή των πολιτιστικών θησαυρών των κατεχομένων περιοχών, και από το 1941 μέχρι το 1945 ήταν υπουργός - υπεύθυνος για τα κατεχόμενα ανατολικά εδάφη. Καταδικάστηκε σε θάνατο στη δίκη εγκληματιών πολέμου στη Νυρεμβέργη και εκτελέστηκε στις 16-10-1946. Βλ. MEYERS, *Grosses Taschen - Lexikon*, τόμ. 18, Mannheim - Wien - Zürich 1983, σ. 33, W. SHIRER, *The Rise and Fall of the Third Reich*, London 1979, σ. 1429 (ευρετήριο) και Α. SPEER, *Inside the Third Reich*, London 1978, σ. 811 (ευρετήριο).

επιχείρησε να απαγάγει τους θησαυρούς του Αγίου Όρους και ανέθεσε την αποστολή αυτή στο παράρτημά της στην Ελλάδα, το Sonderkommando Griechenland.

Η γερμανική αυτή υπηρεσία είχε δυο ειδικά επιτελεία (Sonderstab). Το πρώτο, με την επωνυμία Religionswissenschaften (Θρησκευτικές επιστήμες), διευθυνόταν από το Γενικό Επιθεωρητή του Γ' Ράιχ (Reichshauptstellenleiter) Α. Ντάιντλ. Το επιτελείο συγκέντρωνε πληροφορίες και ετοίμαζε μελέτες για την ορθόδοξη Εκκλησία, για τις σχέσεις της με το Βατικανό και για τον ορθόδοξο μοναχισμό. Για το σκοπό αυτόν ο Ντάιντλ είχε αποκτήσει διασυνδέσεις με καθηγητές των Θεολογικών Σχολών Αθηνών και Θεσσαλονίκης και επισκέφθηκε μαζί με τον Ντέλγκερ το Άγιον Όρος. Το δεύτερο επιτελείο, με την επωνυμία «Άθως», είχε επικεφαλής τον καθηγητή Ντέλγκερ και αντικείμενο έρευνας τη μελέτη των θησαυρών του Αγίου Ορους.

Ο Ντέλγκερ με τους συνεργάτες του επισκέφθηκαν την Ι. Κοινότητα στις 1 Ιουλίου 1941 και φωτογράφησαν το Τυπικό του Αγίου Όρους, χειρόγραφα και έγγραφα του Πρωτάτου. Συνολικά στη διάρκεια της παραμονής τους στο Άγιον Όρος το φωτογραφικό συνεργείο του γερμανικού στρατού επισκέφθηκε τις Μονές⁴ και πραγματοποίησε 1.900 φωτο-

4. Οι Μονές αναγκάστηκαν να δεχτούν την αποστολή και ορισμένες απ' αυτές, όπως η Χιλιανδαρίου, Ζωγράφου, Διονυσίου κ.ά. ύψωσαν τη γερμανική σημαία με τον αγκυλωτό σταυρό.

γραφικές λήψεις (χειρόγραφα, εικόνες, μικρογραφίες, κειμήλια κ.ά.). Η επισήμανση αυτή αποτέλεσε τη βάση⁵ για τη σχεδιαζόμενη απαγωγή των θησαυρών του Αγίου Όρους και τη μεταφορά τους στη Γερμανία.

Το έντονο ενδιαφέρον των Γερμανών για τους θησαυρούς του Αγίου Όρους, όπως ήταν επόμενο, ανησύχησε δικαιολογημένα την ελληνική κυβέρνηση, ύστερα μάλιστα από τη διαρπαγή των αρχαιοτήτων της Δήλου από τους Ιταλούς το Σεπτέμβριο του 1941 και τη μεταφορά τους στην Ιταλία⁶. Για το λόγο αυτόν ο Πρόε-

5. Τα πεπραγμένα της αποστολής αυτής δημοσιεύτηκαν το 1943 με τίτλο *Mönchsland Athos, mit beiträgen von Professor Dr. F. Dölger - München, Professor Dr. E. Weigand - Prag und Reichshauptstellenleiter A. Deindl - Berlin. Herausgegeben von Professor Dr. F. Dölger - München, mit 183 Abbildungen und 1 Karte, München 1943*. Ο Ντέλγκερ, εχαρίστησε την Ι. Κοινότητα με δυο επιστολές του (12-10-1942 και 5-11-1942) για τη φιλοξενία και περιποίηση της αποστολής από τους αγιορείτες. Ο Ντέλγκερ εκδήλωσε την ευγνωμοσύνη του προς τις Μονές του Αγίου Όρους με έναν ασυνήθιστο τρόπο. Ανέθεσε στην Ι. Κοινότητα να μοιράσει τα δέκα ζώα (που είχε φέρει στον Άθω για τις μεταφορικές ανάγκες της αποστολής) σε Μονές που τα χρειαζόνταν. Ιδιαίτερα ζήτησε να διατεθεί από ένα υποζύγιο στις Μονές Ζωγράφου, Ιβήρων, Φιλοθέου, Εσφιγμένου και Κωνσταμονίτου. Η παράδοση των ζώων στην Ι. Κοινότητα έγινε πανηγυρικά στις Καρυές από το διδάκτορα του Πανεπιστημίου Αθηνών Μ. Σιώτη και το διερμηνέα Ε. Τσιγγερίτη στις 31 Ιουλίου 1941.

6. Τελικά οι Ιταλοί αναγκάστηκαν να επιστρέψουν τις αρχαιότητες της Δήλου μετά από την απειλή της κυβερνήσεως

δρος της Κυβερνήσεως Γ. Τσολάκογλου με προσωπικό απόρρητο έγγραφο του στις 12 Δεκεμβρίου 1941 προς το Γενικό Διοικητή Μακεδονίας τόνιζε ιδιαίτερα την ανάγκη περιφρουρήσεως των κειμηλίων του Αγίου Όρους⁷.

Τελικά η Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg επιχείρησε να πραγματοποιήσει το σχέδιό της το φθινόπωρο του 1943. Ο Μέρτεν⁸ ισχυρίστηκε ότι με δική του υπόδειξη η Γερμανική Στρατιωτική Αστυνομία δεν επέτρεψε στον υπεύθυνο της Sonderstab Rosenberg την είσοδό του στο Άγιον Όρος και ότι με τον τρόπο αυτό ματαιώθηκαν τα σχέδια της υπηρεσίας αυτής. Ο ισχυρισμός αυτός του Μέρτεν δεν είναι βέβαια πολύ πειστικός ούτε ήταν δυνατόν ένας διοικητικός αξιωματούχος να μην πειθαρχήσει σε διαταγές, που προέρχονταν από την κεντρική υπηρεσία του Βερολίνου. Προφανώς θα μεσολάβησε κάτι άλ-

Τσολάκογλου ότι θα παραιτηθεί και θα καταγγείλει το γεγονός σ' όλον τον πολιτισμένο κόσμο. Βλ. Σχετικά Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ, *Απομνημονεύματα*, Αθήναι 1959, σ. 237 ε.

7. Βλ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ, ό.π., σ. 173-174. Ο Τσολάκογλου στο τέλος των *Απομνημονευμάτων* του (σ. 274 ε.) απαριθμεί τις επιτυχίες της κυβερνήσεώς του. Ανάμεσα σ' αυτές αναφέρει τη διάσωση των κειμηλίων του Αγίου Όρους, χωρίς όμως να παραθέτει συγκεκριμένα στοιχεία, εάν δηλαδή επιχειρήθηκε η απαγωγή τους από τις αρχές κατοχής το 1941 και ποιές ενέργειες έκανε ο ίδιος για να την αποτρέψει.

8. Βλ. πιο πάνω σ. 47.

λο, που σήμερα το αγνοούμε, και ίσως δεν θα ήταν άσχετο με την τροπή του πολέμου και ιδίως με τα προβλήματα, που είχαν να αντιμετωπίσουν οι Γερμανοί στη Νοτιανατολική Ευρώπη μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας⁹.

Ως προς τη συμμετοχή του Ντέλγκερ τα σχετικά γερμανικά έγγραφα που έχουμε υπόψη μας δεν μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε ότι ο καθηγητής ήταν ενήμερος για την κλοπή των θησαυρών του Αγίου Όρους, που σχεδίαζε από το 1941 το Sonderkommandos Rosenberg.

Η τελευταία επίσημη επαφή της υπηρεσίας Rosenberg με το Άγιον Όρος έγινε στις 4 Νοεμβρίου 1943. Με εντολή της επισκέφθηκε την Ι. Κοινότητα στις Καρυές ο Γερμανός Διοικητής Αγίου Όρους, Στένγκερ, ο ατισυνταγματάρχης Πφάνεστλ (Pfannestl), καθηγητής της ιατρικής σχολής του Μαρβούργου, και ο καθηγητής Β. Έξαρχος, που εκτελούσε χρέη διερμηνέα. Ο Στένγκερ εξέφρασε το μεγάλο ενδιαφέρον της υπηρεσίας Rosenberg για το Άγιον Όρος και την επιθυμία της να διαφωτίσει το γερμανικό και γενικά το ευρωπαϊκό κοινό για την πολιτιστική σημασία του Άθω. Τέλος πρόσφερε 22 αντίτυπα με τα πορίσματα της επιστημονικής αποστολής της ομάδας του καθηγητή Ντέλγκερ.

9. Βλ. σχετικά RICHTER, ό.π., τόμ. 2, Αθήνα 1975, σ. 75 ε.

Ο καθηγητής Fr. Dölger, αρχηγός της αποστολής Rosenberg, εξετάζει κώδικες και έγγραφα στην Ι. Κοινότητα Αγίου Όρους στις 15 Ιουλίου 1941.

Ο καθηγητής Fr. Dölger (αριστερά) με συνεργάτες του στις Καρυές.

Κώστας Φωτιάδης

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΣΤΗ ΡΩΣΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ

Η ΠΡΩΤΗ ελληνική εφημερίδα που είδε το φως στη Ρωσία ήταν «Η ημερήσια πολιτική, εμπορική και φιλολογική εφημερίς Κόσμος της Οδησού», της οποίας διευθυντής και εκδότης ήταν ο Πέτρος Κωνσταντινίδης. Το πρώτο φύλλο τυπώθηκε στις 1/14 Δεκεμβρίου του 1906.

Ο ελληνισμός της Ρωσίας και ιδιαίτερα η ελληνική αστική τάξη της Οδησού, αγωνιζόταν από τον περασμένο ήδη αιώνα για να τους δοθεί από τις αρμόδιες ρωσικές αρχές άδεια έκδοσης ελληνόγλωσσης εφημερίδας. Το απολυταρχικό τσαρικό καθεστώς όμως, υπερασπιζόμενο για λόγους δήθεν ασφάλειας τον αντιδραστικό νόμο περί τύπου που ψήφισε το 1882, απαγόρευε στις διάφορες εθνότητες την έκδοση εφημερίδων στις μητρικές τους γλώσσες.

Στα αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών της Ρωσίας υπάρχει η αίτηση των Ελλήνων της Οδησού που υπογράφει ο Τομπάζης στις 18 Σεπτεμβρίου του 1897 (αρ. πρωτ. 501), την οποία ο Έλληνας επιτετραμένος της Αγίας Πετρούπολης, στις 2 Οκτωβρίου του ίδιου έτους, διεβίβασε στο αρμόδιο τμήμα του Υπουργείου Εξωτερικών με την παράκληση να ικανοποιηθεί το αίτημά τους.

Η απάντηση που δόθηκε, στις 8 Νοεμβρίου του 1897, από το Υπουργείο Εσωτερικών στο αρμόδιο τμήμα για θέματα Τύπου, του Υπουργείου Εξωτερικών με το υπ' αρ. 8180 έγ-

γραφο, ήταν αρνητική: «*Η ικανοποίηση της αίτησης των Ελλήνων υπηκόων που ζουν στην Οδησού δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί, επειδή το Υπουργείο Εσωτερικών τώρα έχει πάρει απόφαση να μην επιτρέψει γενικά στους ξένους υπηκόους να εκδίδουν στην αυτοκρατορία εφημερίδες και περιοδικά, λόγω των προβλημάτων που δημιουργούν παρόμοιες άδειες, πράγμα που έχει αποδειχθεί από την πείρα*».

Το 1905, μετά τη Ρωσική μεταπολίτευση, μαζί με τις άλλες επαναστατικές για το τσαρικό καθεστώς μεταρρυθμίσεις, άλλαξε και ο νόμος περί Τύπου. Οι Έλληνες της Ρωσίας ήταν από τους πρώτους λαούς που αξιοποίησαν τις νέες δυνατότητες που τους παρείχαν οι πολιτειακές αλλαγές. Σ' όλη τη μαυροθαλασσίτικη ρωσία, όπου υπήρχαν συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί, ιδρύθηκαν ελληνικές κοινότητες και πολιτιστικά σωματεία, τα οποία αγωνίστηκαν κυρίως για την επίλυση των εκπαιδευτικών και θρησκευτικών προβλημάτων, αλλά και για τη διατήρηση και προώθηση του ελληνικού λαϊκού πολιτισμού.

Ο πρώτος που αξιοποίησε το νέο φιλελεύθερο νόμο του 1905 που αναφερόταν στα θέματα του Τύπου, ήταν ο εκδότης από το 1904 στη Ρουμανία της ελληνικής εφημερίδας «Πατρίς», Πέτρος Κωνσταντινίδης, ο οποίος αναγκάστηκε για λόγους πολιτικούς να μετοικήσει στην Οδησσό. Η δίχρονη εκδοτική πείρα του εγγυόταν το λαμπρό μέλλον του ελληνικού τύπου, ιδιαίτερα στις ελληνοκρατούμενες περιοχές της Ρωσίας.

Στο πρώτο φύλλο της εφημερίδας, ο Πέτρος Κωνσταντινίδης, εξηγεί τους λόγους της έκδοσης και ευχαριστεί τη ρωσική κυβέρνηση για την παροχή της υψηλής άδειας, που για χρόνια μάταια οι Έλληνες διεκδικούσαν: «Αναλαμβάνοντες επ' αίσιοις οιωνοίς την έκδοσιν του «Κόσμου», της πρώτης ελληνικής εφημερίδος εν Ρωσία, καθήκον ηγούμεθα πρωτίστως να ευχαριστήσωμεν τη Σεβαστή Αυτοκρατορική Κυβέρνηση ευδοκισάση να παράσχη νέα τεκμήρια ευνοίας και εκτιμήσεως προς τους ανά την αχανή τούτην Αυτοκρατορίαν εγκατεστημένους και εμπορευομένους Έλληνας δια της παροχής υψηλής αδείας προς έκδοσιν εφημερίδος, δι' ης να δύνανται ούτοι να επικοινωνώσι νοερώς προς την φίλην πατρίδα και μανθάνωσιν ημερησίως παν ότι αφορά τας τύχας και τα συμφέροντα του μεγάλου έθνους εις ο ανήκουσι, παν ό,τι τελείται εν τε τη ελευθέρα αυτών μητροπόλει και τοις λοιποίς εθνικοίς κέντροις, εν οίς φιλοτίμως δρα το ημέτερον Γένος». Στο ίδιο φύλλο, αφού αναφέρεται στη συνέχεια στις αρμονικές ελληνορωσικές σχέσεις των περασμένων αιώνων, αναλύει τον προβληματισμό και τους

στόχους που θα υπηρετεί η εφημερίδα του, τονίζοντας επιπλέον τις προνομιακές ιδιαιτερότητες που κατέχει η συγκεκριμένη πόλη: «Περιερχόμενοι σήμερον εις άμεσον και εκ του σύγγυς επικοινωνίαν προς τους εν Ρωσία Έλληνας και εκδίδοντες ημερησίαν εφημερίδα εν πολυπληθεί και εμπορικότατη μεγαλούπολη, συγκοινωνούση δια σιδηροδρόμων, τηλεγράφων και του τύπου προς σύμπαντα τον λοιπόν κόσμον, αναγνωρίζομεν τας βαρείας, βαρυτάτας ευθύνας ας υπέχομεν και τας υποχρεώσεις ας αναλαμβάνομεν απέναντι των ομογενών, οίς πρόκειται να υπηρετήσωμεν και οίτινες θα υποστηρίξωσιν ημάς εν τω ακανθώδες ημών έργω».

Η εφημερίδα για να μπορεί να εκδίδεται καθημερινά, ξεκίνησε με ένα επιτελείο έμπειρων δημοσιογράφων και ανταποκριτών από όλες τις μεγάλες πόλεις της Ευρώπης. Σεβόμενη το αναγνωστικό κοινό της: «Αντί πολλών αγώνων και χρήματος καταρτήσαντες ανεξάρτητον τυπογραφικήν υπηρεσίαν, όπως εκδίδωμεν τακτικώς και ανελλιπώς την ημετέραν εφημερίδα, μετακαλεσάμενοι εκ των εθνικών κέντρων δια θυσιών υπαιρβανουσών τας υλικάς δυνάμεις ημών φιλοπόνους και γνωστοτάτους συνεργάτας τυπογράφους και το λοιπόν απαραίτητον προσωπικόν, και εφοδιασθένες δια παντός ό,τι αναγκιοί εις ημερήσιαν εφημερίδα, ελπίζομεν ότι θα ευρεθώμεν εντός βραχέος χρόνου εις την ευχάριστον θέσιν να καθιστώμεν τους αναγνώστας ημών δια πρωτοτύπων άρθρων και ειδήσεων ενήμερους ου μόνον των εν Ελλάδι και τη λοιπή Ανατολή αλλά και των πανταχού της γης εκτυλισσομένων καθ' εκάστην γεγονότων. Ε-

κτός τούτου εγκαθιδρύοντες ανταποκριτάς εν ταις πρωτευούσαις και τοις κυριωτέροις κέντροις της Ανατολής, θα δυνάμεθα να παρέχωμεν τοις αναγνώσταις ημών ανταποκρίσεις, εν αις θα παρελαύνη ως οίον τε πιστότερον και εν αμεροληψία η πολιτική και ηθική κατάστασις και η κίνησις της χώρας εξ ης θα πηγάσωσιν αι ανταποκρίσεις αύτα».

Όσα υποσχέθηκε ο εκδότης Πέτρος Κωνσταντινίδης και οι άμεσοι συνεργάτες του, ο αρχισυντάκτης Θεόδωρος Μοσχόπουλος, ο υπεύθυνος της σύνταξης Γεώργιος Κωνσταντινίδης και ο διαχειριστής Δημήτριος Φωτιάδης στο αναγνωστικό τους κοινό, τα πραγματοποίησαν σε βαθμό ικανοποιητικό. Το πλούσιο δίκτυο των ανταποκριτών από όλες τις πρωτεύουσες των ευρωπαϊκών κρατών, πλούτισε το θεματολόγιο της εφημερίδας με ουσιαστικές ειδήσεις.

Για μια πληρέστερη ενημέρωση τυχαία δανείζομαι δυο ημερήσια φύλλα και καταχωρώ το θεματολόγιο που περιέχουν: Η πρώτη είναι η υπ' αρ. 161 της 30ής Δεκεμβρίου 1907. Στην πρώτη σελίδα της υπάρχουν τα εξής θέματα: α) η Αμερικάνικη κρίσις, β) το σχολείον και η πατρίς, γ) η Γαλλία εν Αφρική, δ) ειδήσεις εξ Ελλάδος, ε) Ιταλία και Αυστρία, στ) Ναυάγια, ζ) ο Μπαλφούρ περί της τελωνειακής εν Αγγλία μεταρρυθμίσεως και η) οι Έλληνες εν Ρωσία. Στη δεύτερη σελίδα συνεχίζεται το άρθρο για τους Έλληνες της Ρωσίας και υπάρχουν επίσης: α) Η συνέλευσις των μελών του σχολικού συλλόγου, β) εκ Καρς, ειδήσεις εκπαιδευτικού περιεχομένου, γ) ανά τον Καύκασον, άρθρο του Π. Μιχαηλίδη με υπότι-

λο: η εγκατάστασις των Ελλήνων του Μεσοχαλδείου εις Καρς και η εις την θρησκείαν και τα γράμματα κλίσις αυτών, δ) εξωτερικαί ειδήσεις, ε) αντί επισκέψεως, στ) εκ Μπροτζόμ και ζ) χρονικά. Η Τρίτη σελίδα αναπτύσσει τα θέματα: α) ο κόσμος εν Οδησσώ, β) τηλεγραφήματα των ανταποκριτών της από τη Βιέννη, τη Ρώμη, τη Σαγγάη, την Κωνσταντινούπολη, τη Βαρσοβία, το Βερολίνο και την Κοπεγχάγη, γ) διατριβαί, ανοιχτή επιστολή των εκπαιδευτικών - Α. Παπαϊωάννου, που αναφέρεται στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Έλληνες της Ρωσίας, δ) χρηματιστήρια, ε) αγγελία και στ) διαφημίσεις. Η Τετάρτη σελίδα περιέχει μόνο διαφημίσεις.

Η τιμή της εφημερίδας ήταν 5 καπίκια. Από τις πληροφορίες που συγκέντρωσα, το ημερομίσθιο της εποχής εκείνης ήταν 3 έως 5 ρούβλια, δηλαδή 300 έως 500 καπίκια.

Το δεύτερο φύλλο της εφημερίδας είναι της 10ης Αυγούστου 1914. Το πρωτοσέλιδο αναφέρεται στα εξής θέματα: α) η Ελλάς και αι δυο τρίπαλι, β) έκκλησις προς τον ρωσικόν λαόν του Μ. Δούκα Νικολάου, γ) διάγγελμα της Α.Α.Υ. του Μ. Δουκός Νικολάου προς τους Πολωνούς, δ) ο Ευρωπαϊκός πόλεμος, ειδήσεις εκ του θεάτρου του πολέμου. Αι κινήσεις των στρατών και των στόλων των εμπολέμων και ε) οι άλλοι εν Αλσατία. Στη δεύτερη σελίδα: α) χάριν της αλήθειας, άρθρο που αναφέρεται στα προβλήματα μέλους της ελληνικής κοινότητας Γιάλτας, β) η επτάκωμος Σάντα και το ιστορικόν αυτής, του φαρμακοποιού Σοφοκλή

Εφραιμίδη, γ) καφενείον Μπιζάνι. Από το άρθρο αυτό μπαίνω στον πειρασμό να δημοσιεύσω ένα απόσπασμα: «... το καφενείον τούτο το πατριωτικόν, το ελληνικόν, εγγυάται πλήρη και απαστράπτουσαν καθαριότητα εν πάσι. Εγγυάται τη γνησιότητα του καφέ και των αναψυκτικών ποτών. Έχει ι-διαιτέραν αίθουσαν ευρύχωρον και ευ-πρεπισμένην σφαιριστηρίου ένθα είναι τοποθετημένα 7 νέου συστήματος μπι-λιάρδα. Επίσης αναγνωστήριον μετ' εγ-χωρίων και εξωτερικών εφημερίδων και περιοδικών», δ) τα εν Αλβανία, ε) εκ Γιάλτας, στ) Έλληνες και ειδή-σεις, ζ) εξωτερικαί ειδήσεις και η) μικρές διαφημίσεις. Η Τρίτη σελίδα: α) εσωτερικά, β) επίκαιρα, γ) χρονι-κά, δ) τηλεγραφήματα για τον πόλεμο και τις τελευταίες ειδήσεις από το Παρίσι, το Λονδίνο, τη Μόσχα, την Πετρούπολη και τη Νύσσα και ε) διαφημίσεις. Στη σελίδα αυτή είναι καταχωρημένες και διαφημίσεις από τη μακρινή Αθήνα, η εμπορική σχο-λή Μεταξά μετ' οικοτροφείου, η Ελ-ληνογαλλική Σχολή Αθηνών μετ' οι-κοτροφείου, η τράπεζα Αθηνών και δυο γυμνάσια θηλέων της Οδησσού. Η Τετάρτη σελίδα, ως συνήθως, είναι αφιερωμένη στην καταχώρηση δια-φημίσεων, όπως τονίζει και η ίδια η εφημερίδα γράφοντας πως: «*Η Ρε-κλάμα είναι η ψυχή του εμπορίου*».

Δεν γνωρίζουμε πότε ακριβώς έ-κλεισε η εφημερίδα. Η πολιτισμική γενοκτονία της σταλινικής περιόδου μάς αφαίρεσε δυστυχώς τη δυνατότη-τα να έχουμε μια πλήρη καταγραφή όλων των ελληνικών εφημερίδων που εκδόθηκαν στη Ρωσία πριν και μετά την επανάσταση.

Η έρευνα που έκανα στα ειδικά, για τον διεθνή τύπο, αρχεία της Ρω-σίας μάς βοηθά να γνωρίσουμε με ελλείψεις βέβαια, τις περισσότερες ελληνικές εφημερίδες. Το 1908 ο τραπεζούντιος Φίλιππος Φιλίπιδης με χρήματα του επιχειρηματία Σταύ-ρου Γαληνού εξέδωσε στο Βατούμ την πολιτική και φιλολογική εφημε-ρίδα «Εθνική Δράσις». Υπεύθυνος σύνταξης ήταν ο Αχιλλέας Δημητρι-άδης, πατέρας του μεγάλου μαέ-στρου, συνθέτη και διευθυντή του θεάτρου Μπολσόι, Οδυσσέα Δημη-τριάδη. Τον Οκτώβριο του 1911 η ε-φημερίδα επεκτείνοντας τους ορίζο-ντές της σε όλη τη Ρωσία αντικατέ-στησε τον τίτλο της σε «Εθνική Φω-νή» με το σκεπτικό ότι στο εξής θα είναι σ' όλους τους τομείς η φωνή των Ελλήνων της Ρωσίας. Η σύ-γκρουση όμως του εκδότη με τον ευ-εργέτη του Σταύρο Γαληνό και η έκ-δοση της εφημερίδας «Αργοναύτης» στο Βατούμ από το δεύτερο, το 1912, ίσως ήταν οι λόγοι που το 1913 εγκα-τέλειψε το Βατούμ και πήγε στο Ρο-στόβ, όπου επανέκδοσε την πρώτη εφημερίδα «Εθνική Δράσις» με υ-πεύθυνο σύνταξης τον Νικόλαο Δε-σποτούλη.

Η εφημερίδα «Αργοναύτης» που κυκλοφόρησε για εξι ολόκληρα χρόνια, ήταν η καλύτερη πολιτική, φιλολογική, ιστορική και οικονομική ελληνική εφημερίδα. Θα έχουμε την ευκαιρία μελλοντικά να μιλήσουμε γι' αυτήν αρκετές φορές, γιατί στα φύλλα της ξαναζωντανεύουν οι ά-γνωστες ως σήμερα σελίδες της ι-στορίας του μαυροθαλασσίτικου ελ-ληνισμού.

Στην Οδησσό, παράλληλα με την εφημερίδα «Κόσμος», στις 11 Ιουλίου του 1913, είχε εκδοθεί και η εφημερίδα του Κωνσταντίνου Κατσαμπά «Ελληνικός Αστήρ», η οποία ήταν επίσης πολιτική, φιλολογική και εμπορική με υπεύθυνο σύνταξης τον Χρήστο Τσαγκάρη. Στόχος της εφημερίδας ήταν: «*Η απεικόνιση της γνώμης των Ελλήνων της Ρωσίας για τη μοίρα της πατρίδας Ελλάδας*». Τον Απρίλιο του 1916 η στρατιωτική λογοκρισία απαγόρευσε την έκδοση της εφημερίδας. Ο ίδιος ο εκδότης όμως, στις 11 Δεκεμβρίου 1916 κατόρθωσε να πάρει άδεια για μια καινούργια εφημερίδα, στην ίδια πόλη, με τον τίτλο «*Ήλιος*». Η εφημερίδα διευθυνόταν από τετραμελή επιτροπή και ήταν η πιο αντιβενιζελική της Ρωσίας.

Την ίδια περίοδο, Αύγουστος 1917, στην Οδησσό εκδιδόταν και η εφημερίδα «*Ηχώ*» στο τυπογραφείο των Γερμανών Α. Βένσκε και Ι. Λιούμπεκ, που φαίνεται να είναι και οι ιδιοκτήτες και εκδότες της εφημερίδας. Ωστόσο και αυτή, όπως και όλες οι άλλες σημειώνουν κάτω από τον τίτλο τους ότι είναι «*Όργανον του εν Ρωσσία Ελληνισμού*».

Από έγγραφο του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας, στις 14 Οκτωβρίου του 1917, πληροφορούμαστε ότι στην Οδησσό την περίοδο εκείνη εκδιδόταν η εφημερίδα «*Αναγέννησις*». Δυστυχώς, ως σήμερα δεν μπόρεσα να εντοπίσω κανένα φύλλο της παραπάνω εφημερίδας. Επίσης, δεν έχουμε εντοπίσει και την ελληνορωσική εφημερίδα «*Φωνή των Ελλήνων του Καυκάσου*» που εκδιδόταν

το 1917 στην Τιφλίδα, όπως και την εφημερίδα «*Κουμπάνσκου Κράν*», της οποίας συνιδιοκτήτες ήταν και οι Έλληνες του Κουμπάν. Μας σώζεται ωστόσο, χάρη στον ακούραστο εργάτη της Ποντιακής ιδέας Θεοφύλακτο Θεοφύλακτο, η εφημερίδα «*Ελεύθερος Πόντος*» του Βατούμ, που εξέδιδε η «*Εταιρία ο Πόντος*» από τις 12 Ιουνίου 1918 έως τις 18 Νοεμβρίου 1920. Ήταν η εφημερίδα όργανο των Ποντίων Ελλήνων που αγωνίζονταν για την ίδρυση της Ελληνικής Δημοκρατίας του Πόντου. «*Οι Πόντιοι δια τον Πόντον και εις τον Πόντον*» ήταν ο υπότιτλος.

Το 1918, σε μια άλλη ελληνοκρατούμενη πόλη, το Σοχούμ, εκδιδόταν οι εφημερίδες «*Νέα Ζωή*» του Ιωάννη Πασαλίδη, αργότερα αρχηγού της ΕΔΑ και το 1919 η εφημερίδα «*Μόρφωσις*». Με τη φυγή του Μενσεβίκου Ι. Πασαλίδη από το Σοχούμ, για λόγους πολιτικούς, ο Ελληνικός Σύλλογος «*Ένωσις*» ανέθεσε το Νοέμβριο του 1920 τη διαχείριση της εφημερίδας στον ελληνικό σύνδεσμο *Ελπίς*, του οποίου υπεύθυνος ήταν ο Δ. Χιωτίδης. Αναφορά στην εφημερίδα «*Μόρφωσις*» κάνει ο υποδιευθυντής του Ιστορικού Αρχείου του Σοχούμ Ν. Ιωαννίδης, στο βιβλίο του «*Οι Έλληνες της Αμπχαζίας*».

Η πρώτη ελληνική μπολσεβικική εφημερίδα της Ρωσίας εκδόθηκε στις αρχές του 1917 στο Μένσεβο-αναρχοκρατούμενο Βατούμ. Με πρωτοβουλία του επαναστάτη Έλληνα Νικολάου Αναστασιάδη δημιουργήθηκε το σοσιαλδημοκρατικό (Μπολσεβικικό) κόμμα του Βατούμ και υποχρέωσε τον εκδότη της εφημερίδας

«Αργοναύτης» Σταύρο Γαληνό να εκδίδει και τη δική τους εφημερίδα «Χαραυγή». Στην εφημερίδα «Αργοναύτης» στις 28 Ιανουαρίου 1918, στη στήλη «Χρονικά», διαβάζουμε: «*Παρά του εν τη πόλει μας επαναστατικού κοιμιτάτου ελάβομεν την εξής δήλωσιν ην και δημοσιεύομεν χρονογραφικώς: Τω ιδιοκτήτη του τυπογραφείου κ. Γαληνώ. Συμφώνως αποφάσεως του Συμβουλίου των εργατών από 16 τρέχοντος το επαναστατικόν κοιμιτάτον της πόλεως Βατούμ φέρει εις γνώσιν υμών ότι εν περιπτώσει καθ' ην θα φέρητε εμπόδια εις την εκτύπωσιν της σοσιαλιστικής εφημερίδας «Χαραυγή», το τυπογραφείον σας θα κατασχεθεί και υμείς θα παραπεμφθείτε εις το στρατιωτικόν δικαστήριον».*

Ίσως η σύγκρουση του Σταύρου Γαληνού με τους Έλληνες μπολσεβίκους να ήταν η αιτία που τον Μάρτιο του 1918 σταμάτησε να εκδίδει την εφημερίδα του, για την οποία υπάρχουν στα αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας αρκετά κολακευτικά έγγραφα, καθώς επίσης και για την εθνική προσφορά του εκδότη. Ευτύχησα πριν από λίγα χρόνια να γνωρίσω τις εξαιρετες κόρες του Σταύρου Γαληνού, οι οποίες ακολουθούν σ' άλλους χώρους την πατριωτική δράση του πατέρα τους.

Η επικράτηση των μπολσεβίκων καθιερώνει σ' όλη τη σοβιετική επικράτεια τις σοσιαλιστικές εφημερίδες. Το 1920 το «Όργανον του Ελληνικού Τμήματος της εν Νοβορωσσίσκη Οργάνωσης του κομμουνιστικού κόμματος» της Ρωσίας, εξέδωσε την εφημερίδα «Σπάρτακος». Σ' όλες τις εφημερίδες στο εξής υπάρ-

χει πάντα με μικρότερα γράμματα ο υπέρτιτλος «*Προλετάριοι όλου του κόσμου ενωθήτε*», με την ιστορική ή τη φωνητική γραφή, όταν θα καθιερωθεί αργότερα. Στις 28 Ιουνίου 1921 εκδόθηκε επίσης στην ιστορική γραφή η «αγροτοχωρική εφημερίδα» του Βατούμ «Κομμουνιστής», που ήταν όργανο της ελληνικής Σέξιον του εν Αζαριστάν περιφερειακού κόμματος του κομμουνιστικού κόμματος της Γρουζίας. Την ίδια χρονιά άρχισε να εκδίδεται με το ίδιο όνομα ως το 1937 και η εφημερίδα του Ροστόβ του Ντον στη δημοτική γλώσσα.

Η τελευταία ελληνική εφημερίδα που χρησιμοποίησε την ιστορική γραφή ήταν το 1924 η «Αλήθεια» του Κρασνοντάρ. Υπεύθυνος της εφημερίδας ήταν ο Γ. Παπαδοπουλος. Στο υπ' αρ. 23 φύλλο της 14ης Νοεμβρίου του 1924 τα θέματα που διαπραγματευόταν ήταν: α) Η παγκόσμιος σημασία των αγγλικών εκλογών, β) η εβδομαδιαία επιθεώρησης με ανεξάρτητα άρθρα για τον ερυθρό όρκο, την απειλή νέου ιμπεριαλιστικού πολέμου, τα συνηθισμένα της μπουρζουαζίας, γ) μεταξύ δυο ωκεανών, δ) η πτώσις της εργατικής κυβερνήσεως μακδόναλ εν Αγγλία, ε) η διδασκαλία του Μαρξ περί των νόμων του καπιταλισμού, στ) πρέπει να δοθεί τέρμα εις το μεταναστευτικό ρεύμα δια την Ελλάδα, αρθρο σε συνέχειες, ζ) επιτόπια. Ο σύνδεσμος των καπνοπαραγωγών Κούμπαν και Μαύρης Θάλασσας, και η) απόσπασμα σε συνέχειες από το θεατρικό έργο του Γ. Κ. Φωτιάδη «Ο Λαζάραγας». Το ίδιο φύλλο είχε και μια σελίδα παράρτημα αρ. 20 του οργανωτι-

κού γραφείου της καπνοβιομηχανίας του κράτους, που συμβούλευε τους καπνοπαραγωγούς να μην πουλούν τα καπνά τους σε ιδιώτες: «Διώξτε μακριά από σας τους ιδιωτικούς αγοραστές. Μη τους πιστεύετε, μη τους πουλείτε τα καπνά σας».

Στις 10 Φεβρουαρίου 1925 συναντήθηκαν στο Ροστόβ οι συντάκτες των ελληνικών εφημερίδων και οι αρχηγοί των ελληνικών κομμουνιστικών τμημάτων του Βορείου Καυκάσου, με σκοπό να εκδόσουν μια εφημερίδα, η οποία θα συμπορεύεται με τις νέες κοινωνικές, οικονομικές και εθνικοπολιτικές συνθήκες του σοσιαλιστικού μοντέλου εξουσίας. Αποτέλεσμα αυτής της συνάντησης ήταν να ενωθούν οι δυο εφημερίδες «Αλήθεια» και «Κομμουνιστής» - με την φωνητική πια γραφή να είναι η μοναδική ελληνική εφημερίδα σ' όλη τη σοβιετική ένωση.

Το 1930 εκδόθηκε στη Μαριούπολη η αγροτική εφημερίδα, όργανο του Ντονέ Ομπκόν (Ομπκόν = κομματική Επιτροπή περιοχής) και του Μαριοπολίτικου Γκορκόμ (Γκορκόμ = κομματική Επιτροπή πόλης). Η εφημερίδα έκλεισε βίαια στις 27 Οκτωβρίου 1937. Τα κείμενα της εφημερίδας ήταν γραμμένα στη Μαριουπολίτικη διάλεκτο και στη νεοελληνική γλώσσα.

Στις 28 Αυγούστου 1930 η ρωσική εφημερίδα της Μαριούπολης «Η αλήθεια μας» εξέδωσε τέσσερα μόνο φύλλα στη μαριοπολίτικη διάλεκτο. Ίσως αυτά τα φύλλα να ήταν η αφορμή για να εκδοθεί η εφημερίδα «Κολεχτίβιστις» από τον ομώνυμο εκδοτικό οίκο της Μαριούπολης, του

οποίου η προσφορά στην έκδοση ελληνικών βιβλίων υπήρξε πολύ αξιόλογη. Σε κεφαλοχώρια της Μαριούπολης εκδόθηκαν επίσης το 1931, για μικρά χρονικά διαστήματα, οι εφημερίδες «Μαχητικός Κολχοζνικός» από τους Έλληνες του χωριού Σαρτανά και «Μποσλεβικικά Τέμπα» από τους κατοίκους του χωριού Γιάλτα της Μαριούπολης.

Η εφημερίδα «Κολεχτιβιστής» πολλές φορές πρόσφερε στους αναγνώστες της, ως ένθετο, και μια δεύτερη εφημερίδα με τον τίτλο: «Πρωτοπόρος Κολχοζνικός». Με τον τίτλο «Κολχοζνικός» εκδόθηκε όμως το 1931 στην ποντιακή γλώσσα και άλλη εφημερίδα, που είχε έδρα της το Ροστόβ του Ντον. Η εφημερίδα αυτή ήταν «για τι ολιγογραμματισμέντζ», ήταν γι' αυτούς που γνώριζαν λίγα γράμματα.

Τον Ιούνιο του 1931 εκδόθηκε επίσης η ποντιακή εφημερίδα «Ο Κομμουνιστής» του Νοβαροσίσκι, που απευθυνόταν κυρίως στους εργάτες και στους αγρότες. Υπεύθυνος της εφημερίδας ήταν ο Θ. Παπαδόπουλος. Στη βιβλιοθήκη Λένιν της Μόσχας υπάρχουν τα 9 πρώτα φύλλα. Ποντιακή ήταν και η εφημερίδα που εκδιδόταν στην ομορφότερη πόλη της Μαύρης Θάλασσας, το Σότσι. Στις 25 Μαΐου 1932 για την καλύτερη επικοινωνία του κόμματος με τους αγρότες εκδόθηκε ο «Κομμουνιστής στα χωράφια τη Σοτσίας» (Κομμουνιστής στα χωράφια της περιοχής Σότσι). Στην ίδια πόλη το 1932 κυκλοφορούσε και μια άλλη εφημερίδα με τον τίτλο «GHERNOMORSKAJ ZDRAVNITSA» (Μαυροθαλασσίτικο θέρε-

τρο) σε τρεις γλώσσες: στα ρωσικά, στα αρμενικά και στα ελληνικά.

Στην πλούσια περιοχή του Κρίμσκι και συγκεκριμένα στην κωμόπολη Κρίμσκογια εκδίδονταν, επίσης για δυο χρόνια, από το 1935, η εφημερίδα «Κομμουνιστίς» στη δημοτική γλώσσα και για τους καπνοπαραγωγούς έβγαινε στην ποντιακή γλώσσα η εφημερίδα από το 1932 «Για το σοσιαλιστικόν των καπνοφιτιάν». Στην εφημερίδα αυτή, μαζί με τα μηνύματα της σοσιαλιστικής ιδεολογίας συμβουλευανε τους γεωργούς και ειδικότερα τους καπνοπαραγωγούς πώς πρέπει να καλλιεργούν τα χωράφια.

Η μακροβιότερη μπολσεβικική ελληνική εφημερίδα ήταν ο «Κομμουνιστής» του Σοχούμ, η οποία άρχισε την έκδοσή της το 1932, με υπεύθυνους συντάκτες τους Κ. Παροτίδη και Χ. Ιπολίτοβ. Μετά το έκτο φύλλο της μετονομάστηκε «Κόκκινος Καπνάς», δηλαδή κόκκινος καπνεργάτης. Ήταν όργανο του Αμπχαζικού περιφερειακού κομιτάτου, του Σουχραικόμ Κ.Κ. Γρουξίας και της Κεντρικής Εκτελεστικής Επιτροπής ΣΣΔ Απχαζίας. Υπεύθυνοι σύνταξης ήταν οι Κ. Παροτίδης, Μ. Καλιδόπουλος, Ν. Δαλαβέρης. Με τον τίτλο αυτό επέζησε ως τις 3 Σεπτεμβρίου 1937. Την περίοδο της σταλινικής πολιτισμικής γενοκτονίας του ελληνισμού κατάφερε να μετονομαστεί ξανά σε «Κομμουνιστίς» και να επιζήσει ως τις 10 Μαρτίου 1939 με υπεύθυνους συντάκτες τους Π. Παπαδόπουλο και Γ. Πουμπουρίδη.

Η γλώσσα των ελληνικών εφημερίδων δεν ήταν ομοιόμορφη, γιατί υπήρχαν τρεις διαφορετικές γλωσσι-

κές ελληνικές ομάδες. Οι Μαριοπολίτες που μιλούν ένα αρχαιοελληνικό ιδίωμα με πολλές ρωσικές και ταταρικές λέξεις, οι Πόντιοι που μιλούν ως τις μέρες μας τη γνωστή τους διάλεκτο και οι νεοελληνιστές που πέρασαν από την καθαρεύουσα στη δημοτική νεοελληνική γλώσσα.

Επιθυμία των Ελλήνων της Σ.Ε. ήταν, κατά την άποψη του Δ. Λιασκόβα, η καθιέρωση μιας «σωστής, πλούσιας, όμορφης, επιστημονικά βασισμένης και μελετημένης σοβιετοελληνικής γλώσσας, προσαρμοσμένης στις συνθήκες των Ρωμιών, δηλ. της δημοτικής». Με την υλοποίηση αυτού του μοντέλου, γράφει ο Δ. Λιασκόβιτς από τη Μόσχα στις 20 Απριλίου 1936, τότε: «θα μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι θα χάσει και την τελευταία ιδεολογική της μάχη η ελληνική μπουρζουαζία, θα βουλώσει η πατσαβούρα «Εστία» το βρόμικο στόμα της και θα βοηθήσουμε θετικά τον πολιτικό και ιδεολογικό αγώνα ολόκληρου του ελληνικού προλεταριάτου».

Οι Έλληνες της Σ.Ε. δεν πρόφτασαν να γευτούν τους καρπούς των προσπαθειών τους. Με άνωθεν εντολές το 1937 καταπατήθηκε η ισονομία, έκλεισαν τα ελληνικά σχολεία και οι εκκλησίες, σταμάτησαν οι ελληνικές εκδόσεις και οι εφημερίδες, με αποτέλεσμα για δυο γενιές, δηλ. ως το 1922, να μην υπάρχει ούτε μια εφημερίδα για τους 500.000 και παραπάνω ντόπιους Έλληνες, με εξαίρεση τους πολιτικούς πρόσφυγες, οι οποίοι απολάμβαναν της ισονομίας και είχαν από το 1959 τη δική τους εφημερίδα «Νέος Δρόμος». Είναι όμως λυπηρό ότι η εφημερίδα αυτή που φαίνεται να έχει εντοπίσει όλους τους καταπιεσμένους λαούς στον πλανήτη και κάνει αναφορά σ' αυτούς, στην τριαντάχρονη πορεία της να μην έχει ανακαλύψει μέσα στη Σοβιετική Ένωση τα καταπιεσμένα αδέρφια της, που ζούσαν μόνο 5 χιλ. μακριά της, κάτω από απάνθρωπες συνθήκες.

28
ΚΟΣΜΟΣ
 Η ΔΕΥΤΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΡΟΥΣΣΙΑ ΕΡΜΗΝΕΥΣ
 ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΑΣΤΙΚΩΝ
 ΑΡΙΘ. 513

Η ΕΛΛΑΣ ΚΑΙ ΑΙ ΑΓΟΙ ΤΡΙΠΛΑΙ
Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΑΙ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΤΑΛΑΡ ΤΟΥ ΟΥΚΡΑΪΝΩΝ

ΕΘΝΙΚΗ ΦΩΝΗ
 ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΚΩΣΤΑΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ
 ΕΠΙΜΕΛΕΤΗΣ: ΚΩΣΤΑΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ

Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ
 ΔΩΣΑ ΕΝ ΥΨΙΣΤΟΙΣ ΘΕΩ ΚΑΙ ΕΠΙ ΓΗΣ ΕΙΡΗΝΗ ΕΝ ΑΝΘΡΩΠΟΙΣ ΕΥΔΟΚΙΑ

ΑΡΓΟΝΑΥΤΗΣ
 ΕΝΕΜΕΡΟΣ ΤΟΥ 19 ΜΕΤΕΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΤΟ ΤΑΛΕΝΤΟ ΠΡΑΓΜΑΤΟΣ ΑΔΙΑ ΤΩΝ ΠΑΡΑΦΑΝΣΙ
 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ
 ΕΤΕΡΕΥΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1912-1913

Υπό την αιγίδα των
 Ακαδημιών Αθηνών, Βελών, Σπυριδίου, Σ. Ν. Γαλαξίου

Καθηγητής και Διευθυντής: Σπυρίδης Ν. Γαλαξίου
 Διευθυντής παρασκευαστικής: Σ. Ν. Γαλαξίου
 Διευθυντής τυπογραφίας: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΗΣ

Επιμέλεια: Κωνσταντίνος Κωνσταντινίδης, Κωνσταντίνος Κωνσταντινίδης, Ηλίας Κωνσταντινίδης
 Στοιχιστής: Σπυρίδης Ν. Γαλαξίου

ΤΥΠΟΓΡ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΗΣ - Σ. Ν. ΓΑΛΑΞΙΟΥ

ΗΧΩ
 ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
 ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΟΥ ΕΝ ΡΟΥΣΣΙΑ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Η ΡΟΥΣΣΙΚΗ ΠΡΟΕΛΑΣΙΣ
 Η ΡΟΥΣΣΙΚΗ ΠΡΟΕΛΑΣΙΣ
 Η ΡΟΥΣΣΙΚΗ ΠΡΟΕΛΑΣΙΣ

ΚΟΜΥΝΙΣΤΙΣ
 ΣΙΜΕΡΑ ΣΤΙΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ
 Τη Χρυσή Εβδομάδα της Κομμουνιστικής Επανάστασης (1917-1918)

ΚΟΚΚΙΝΟΣ ΚΑΠΝΑΣ
 ΓΙΑ ΤΕΤΡΑΧΡΟΝΑ ΤΥ „ΚΟΚΙΝΟΥ ΚΑΠΝΑ“

Εφημερίδες: «Κόσμος» 1906, «Εθνική Φωνή» 1911, «Αργοναύτης» 1912, «Ηχώ» 1917, «Κομμουνιστής» 1932, «Κόκκινος Καπνός» 1932.

Αντώνης Κολτσίδας

**Η ΣΑΜΑΡΙΝΑ ΤΟΥ 19^{ΟΥ}
ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ 20^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ:
ΜΙΑ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΕΝΤΟΝΑ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗΣ
ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ**

Α. 1. ΣΤΑ ΔΥΣΚΟΛΑ χρόνια της Τουρκοκρατίας η δημιουργία των οικισμών υπάκουε στα πιεστικά προβλήματα, τα οποία προέκυπταν από την ασφάλεια των κατοίκων τους και από τις βιοποριστικές πηγές για τη συντήρησή τους. Η τυραννική εξουσία του Τούρκου δυνάστη αρχικά, δεν άφηνε σχεδόν κανένα περιθώριο για ελεύθερη και δημιουργική κοινοτική ζωή. Έτσι οι ελληνικοί πληθυσμοί συνοικίζονταν σε συγκεκριμένους τόπους και χώρους, οι οποίοι παρείχαν ασφάλεια και ελευθερία κίνησης. Η συμπύεση των βλαχικών πληθυσμών κατά μήκος της μεγάλης οροσειράς της Πίνδου, σ' αυτόν ακριβώς το σκοπό απέβλεπε. Σκοπός ο οποίος ενισχυόταν ακόμα περισσότερο από την ευχέρεια και την ευκολία της συντήρησής τους, αφού η κτηνοτροφία, που ήταν το κύριο επάγγελμά τους, τους παρείχε μια άνεση στη διατροφή και τη συντήρησή τους με τα άφθονα προϊόντα του γάλακτος, του κρέατος και του μαλλιού.

Οι απομακρυσμένες αυτές περιοχές από την άμεση εποπτεία και την επιβολή της τουρκικής αυθαιρεσίας, καθώς και οι επίκαιρες θέσεις

των νέων οικισμών από την άποψη της ασφάλειάς τους και οι νέες συνθήκες διαβίωσης και ζωής ευνόησαν πολλούς από αυτούς τους οικισμούς για να προκόψουν και να μετασχηματιστούν σε νέα κέντρα ζωής, όπως συνέβη με όλα σχεδόν τα γνωστά βλαχοχώρια του ορεινού συγκροτήματος της Πίνδου. Έτσι όλοι οι πρωτοοικισμοί αναπτύχτηκαν σε οργανωμένες κοινότητες με δημοτικές αρχές, με τοπικούς νόμους και διοίκηση. Η Βωβούσα, από τα πιο νότια τμήματα, το Περιβόλι, η Σαμαρίνα, η Σμίξη, η Αβδέλα, και η Φούρκα, στα βόρεια - για να θυμηθούμε τα πιο γνωστά κεντρικά βλαχοχώρια - εμφανίστηκαν στο χάρτη και άρχισαν να μορφοποιούν και να παράγουν τοπικό βίο και πολιτισμό. Σ' αυτή ακριβώς τη φάση του εντοπισμού των βλαχοκοινοτήτων επισημαίνεται ήδη σε χάρτη του 1560 να είναι χτισμένη η Σαμαρίνα με την ονομασία Santa Maria de Praetoria¹.

1. Θ. Κ. ΣΑΡΑΝΤΗ, *Η Δυτική Μακεδονία εις τους χάρτας από του ΙΕ'- ΙΗ' αιώ-
νος*, «Ημερολόγιον Δυτ. Μακεδονίας»,
Κοζάνη 1961, ΙΙ, σελ. 29, Χ. Π. ΣΥΜΕΩΝΙ-
ΔΗ, *Σαμαρίνα*, «Μακεδονικά» 7(1966), σ. 200,

2. Οι οικισμοί αυτοί ανέπτυξαν έναν ιδιότυπο τρόπο ζωής, ο οποίος στηρίχτηκε πάνω απ' όλα στην απόλυτη εξουσία των τοπικών τους αρχόντων και στην αυστηρά κλειστή και άκρως οργανωμένη τους ζωή. Και βέβαια - όπως έχει ήδη διαφανεί - αυτή η εξέλιξη προερχόταν αναγκαστικά και μόνο από τον κίνδυνο τον οποίο ανα πάσα στιγμή όχι μόνο τον διαισθανόταν, αλλά και τον ζούσαν καθημερινά, γι' αυτό ακριβώς προσπαθούσαν να συσπειρωθούν για να τον αντιμετωπίσουν². Οι απρόσιτες κατοικίες αρχικά θωράκισαν τις κοινότητες του ορεινού όγκου, αφού είναι ιστορικά γνωστό ότι η τουρκική διοίκηση αρκούσαν στην ετήσια εισπραξη του φόρου και έτσι δεν ενοχλούσε αυτούς τους οικισμούς.

Με το πέρασμα όμως του χρόνου οι πιέσεις της τουρκικής αυθαιρεσίας ενισχύθηκαν και από τις ληστρικές επιδρομές των τουρκαλβανών και σταδιακά πλέον άρχισε να απομακρύνεται και η ασφάλειά των κοινοτήτων. Το τελικό δε γεγονός, το οποίο τους έφερε σε πλήρη αναστάτωση ήταν η καταστροφή της Μοσχόπολης από τις αλβανικές ορδές³ στα 1769 και η καταστροφή της

ευρύτερης περιοχής από τους Αλβανούς Κολωνιάτες (Λινοτόπι, Νικολίτσα, Γράμμος, Νίτσα κ.ά.), καθώς και η επερχόμενη αργότερα τυραννική δεσποτεία του Αλή πασά, γεγονότα που ανάγκασαν τους βλαχόφωνους κατοίκους των παραπάνω κοινοτήτων να εγκαταλείψουν τις ιδιαίτερες πατρίδες τους και να μετεγκατασταθούν σε άλλους τόπους της υπόδουλης Ελλάδας, αλλά και στον ευρύτερο βαλκανικό και ευρωπαϊκό χώρο.

Έτσι έχουμε τις εσωτερικές μετακινήσεις των κατοίκων της Σαμαρίνας, της Αβδέλας, του Περιβολίου, της Βωβούσας και βέβαια και κύρια της Μοσχόπολης και άλλων οικισμών, οι οποίοι άρχισαν τις αποδημίες και δημιούργησαν ακμάζουσες και δυναμικές κοινωνίες. Νέες λοιπόν και ανθηρές κοινότητες εμφανίστηκαν στο Μοναστήρι, το Μεγάροβο, τη Νιζόπολη, το Κρούσοβο, το Νυμφαίο, την Κλεισούρα, τη Βέροια, τη Θεσσαλονίκη, την Κωνσταντινούπολη, το Σεμλίνο, το Βελιγράδι, τη Βιέννη, τη Βουδαπέστη, το Βουκουρέστι, την Οδησσό και αλλού. Στους νέους αυτούς τόπους οι φίλεργοι Μακεδόνες και Ηπειρώτες δημιούργησαν αυτόνομες και οικονομικά ακμαίες κοινωνίες. Πλούτισαν και ανέβηκαν στα υψηλότερα στρώματα των ελλαδικών, βαλκανικών και ευρωπαϊ-

παράβ. και ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833*, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 102.

2. ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορικά έρευνα εν Σαμαρίνη της Δυτικής Μακεδονίας*. Ανάτυπο από το περιοδικό «Γρηγόριος ο Παλαμάς» 21 (1937), σελ. 10-13, ALAN J. B. WACE - MAURICE S. THOMPSON, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων. Περιγραφή της ζωής και των εθίμων των Βλάχων της Βόρειας Πίνδου*, Θεσσαλονίκη 1989, passim.

3. Γενικές πληροφορίες για τις ληστρικές επιδρομές: ΙΩΑΝΝΗ ΛΑΜΠΡΙΔΟΥ, *Ηπειρωτικά μελετήματα - τεύχος β΄, Ο Τεπελενλής Αλή πασάς*, Αθήναι 1887, σελ. 21, Σ. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Ιστορία του Αλή πασά*, Αθήναι 1895, σελ. 38-39, ΓΣΟΠΟΤΟΥ, *Γη και γεωργοί της Θεσσαλίας κατά την τουρκοκρατία*, Βόλος 1912, passim.

κών κοινωνιών. Ο πλούτος όμως αυτός δεν περιορίστηκε μόνο για την προσωπική τους ευτυχία και προκοπή, αλλά έφτασε και στις ιδιαίτερες πατρίδες τους, τις οποίες τις μεταμόρφωσε σε νέα και δυναμικά αστικά κέντρα, τα οποία μετεξελίχτηκαν σε πολυδύναμες οικονομικά και πνευματικά κοινωνίες. Συγχρόνως μετακενώθηκαν σ' αυτές και οι ιδέες του ευρωπαϊκού διαφωτισμού, τις οποίες ενστερνίστηκαν οι απόδημοι συντοπίτες τους, με αποτέλεσμα αυτός ο διάυλος να μετεργαστεί στη συνέχεια και στον κατάλληλο φορέα για την εθνεγερτική διεργασία του υπόδουλου γένους⁴.

B. 0. Η Σαμαρίνα⁵ ακολούθησε

4. ΑΝΤΩΝΗ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑ, *Ιδεολογική συγκρότηση και εκπαιδευτική οργάνωση των Ελληνοβλάχων στο βαλκανικό χώρο (1850-1913)*, Θεσσαλονίκη 1994 (διδακτορική διατριβή - «Κυριακίδης»), σελ. 41-102.

5. Ειδική βιβλιογραφία για τη Σαμαρίνα - εκτός από τη γενικότερη, η οποία αναφέρεται στους Βλάχους (Κουτσοβλάχους - Ελληνόβλάχους) και στους βλαχόφωνους οικισμούς (βλ. παρακ. στην υποσ. 6): ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορικά έρευνα εν Σαμαρίνη της Δυτικής Μακεδονίας*, «Γρηγόριος ο Παλαμάς» 21 (1937), σελ. 316-323, 363-369, 424-438, σε ανάτυπο και στην «Παγκαρπία Μακεδονικής Γης», ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 449-473, ΦΩΤΗ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ, *Δυο τραγούδια της Σαμαρίνας*, «Σήμερα», τόμος 1, τεύχος 7 (16ης Απριλίου 1960), σελ. 20, Χ. Π. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, *Σαμαρίνα*, «Μακεδονικά» 7 (1966-1967), σελ. 200-209, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΝΤΙΝΑ, *Το κουτσοβλαχικό ιδίωμα της*

την παραπάνω ιστορική πορεία και αναγκαιότητα και εξελίχτηκε σε μια κοινωνία με έντονα τα στοιχεία του φιλελευθερισμού και της αστικοποίησης. Ο φιλελευθερισμός των βλαχόφωνων κατοίκων⁶ της Σαμαρίνας ερμηνεύεται απόλυτα μέσω της ιδεολογικής τους συγκρότησης, αφού επέδειξαν απόλυτη εθνική και αγωνιστική ομοιογένεια, ελληνική συνείδηση, αντίσταση κατά των ξενικών προπαγανδιστικών κινήσεων, ισχυρή και δυναμική ελληνική παιδεία και εκπαίδευση και τέλεια οργανωμένη κοινωνία. Η δε αστικοποίηση της Σαμαρίνας επήλθε ως φυσικό και ρέον αποτέλεσμα της οικονομικής και πνευματικής άνθισης των απόδημων τέκνων της.

I. 1. Παρακολουθώντας τώρα την μετεξέλιξη της απομονωμένης και μικρής Σαμαρινιώτικης κοινωνίας σε ένα περίλαμπρο και ανθηρό αστικό κέντρο, ακολουθούμε την πορεία και

Σαμαρίνας. Φωνολογική ανάλυση, Θεσσαλονίκη 1986, ALAN J. B. WACE - MAURICE S. THOMPSON, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων. Περιγραφή της ζωής και των εθίμων των Βλάχων της Βόρειας Πίνδου*, Θεσσαλονίκη 1989 (έκδοση «Κυριακίδη»), passim.

6. Πλήρη βιβλιογραφία για τα βλαχόφωνα χωριά της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας και γενικά για την ιστορία και τον πολιτισμό των Ελληνοβλάχων - Κουτσοβλάχων (όπου πληροφορίες και για τη Σαμαρίνα) βλέπε: ΑΝΤΩΝΗ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑ, *Ιδεολογική συγκρότηση και εκπαιδευτική οργάνωση των Ελληνοβλάχων στο βαλκανικό χώρο (1850-1913). Η εθνική και κοινωνική δάσταση*, Θεσσαλονίκη 1994 (διδακτορική διατριβή - έκδοση «Κυριακίδη»), σελ. 459-483.

τον αγώνα τους μέσα στο κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο και περίγραμμα που έχει ήδη προδιαγραφεί.

Δυο είναι οι σταθμοί και τα ορόσημα τα οποία πίεσαν τους Σαμαρινιώτες στις αποδημίες τους: Η καταστροφή της Μοσχόπολης και η δεσποτεία του Αλή πασά. Αυτά όμως τα ορόσημα ήταν απλά η αφορμή, αφού οι βασικές αιτίες της εγκατάλειψης του οικισμού ήταν η πιεστική τουρκική διοίκηση και οι επιθέσεις των Τουρκαλβανών και των ληστρικών συμμοριών. Έτσι, μετά το 1769, οι Σαμαρινιώτες ακολούθησαν το πρώτο ρεύμα της φυγής και κατέκλυσαν κυριολεκτικά τον Άνω χώρο της Μακεδονίας, ενισχύοντας και ουσιαστικά δημιουργώντας - μαζί κυρίως με τους Μοσχοπολίτες απόδημους - τα μεγάλα βλαχοχώρια της Πελαγονίας (Μοναστήρι, Νιζόπολη, Μεγάροβο, Ρέσνα, Κρούσοβο κ.ά.).

Το δεύτερο κύμα της αποδημικής φυγής συντελέστηκε το Φθινόπωρο του 1819, όταν 200 ελληνοβλαχικές οικογένειες από τα κεντρικά βλαχοχώρια της Πίνδου, μη μπορώντας να αντέξουν την τυραννική εξουσία του Αλή πασά ακολούθησαν τον περίφημο Ελληνόβλαχο αρχιτσέλιγκα Μπαδραλέξη και βρέθηκαν στην Κεντρική Μακεδονία⁷. Οι Σαμαρινιώτες ακολούθησαν αυτό το ρεύμα - κυρίως

οι οικογένειες «batutsi», «μπατούτσι» - και μαζί με τους Αβδελιώτες⁸, τους Περιβολιώτες, τους Σμιξιώτες και τους Φρασαριώτες βρέθηκαν στην Πελαγονία, ενισχύοντας ακόμα περισσότερο τα γνωστά μας βλαχοχώρια - και κυρίως το Κρούσοβο, όπως διαπιστώνεται από τα πάμπολλα ονόματα των Σαμαριναίων που αναγράφονται σε μια αίτηση του 1807. Βρέθηκαν επίσης και στο κεντρικό μακεδονικό χώρο, όπως στη Βέροια, το Ξηρολίβαδο, το Σέλι την Κουμαριά (Δόλιανη), τη Νάουσα, τις Σέρρες, τα Πορρόια, τη Χαλκιδική (Κασσάνδρα) κ.α.⁹.

2. Σ' αυτές τις μετακινήσεις τους οι Σαμαρινιώτες απόδημοι και αγωγιάτες είχαν να αντιμετωπίσουν τις απρόκλητες επιθέσεις των ληστρικών σωμάτων και των οργανωμένων τουρκικών και αλβανικών συμμοριών. Αυτή λοιπόν η πίεση και η τρομοκρατία δυσκόλεψε όχι μόνο την εμπορική δραστηριότητα, αλλά και τις κινήσεις της καθημερινής ζωής των Σαμαριναίων στους ορεινούς όγκους όπου διέμεναν και στους μακρινούς δρόμους της αναζήτησης των νέων τόπων της διαμονής τους στον ελλαδικό χώρο, γι' αυτό και αντιδρούσαν και συγκρούονταν συχνά με τα λη-

7. ΓΙΩΡΓΟΥ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗ, *Οι ανέκδοτες αναμνήσεις του Γιώτη (Παναγιώτη) Ναούμ για τους Βλάχους της Ηπείρου και της Μακεδονίας στη διάρκεια του 19ου αιώνα και για την επανάσταση του 1878 στη Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1984 (ανάτυπο εκ του ΚΔ' τόμ. των «Μακεδονικών»), *passim*.

8. ALAN J. B. WACE - MAURICE S. THOMPSON, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων - Περιγραφή της ζωής και των εθίμων των Βλάχων της Βόρειας Πίνδου*, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 207-210

9. ΑΝΤΩΝΗ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑ, *Ιδεολογική συγκρότηση και εκπαιδευτική οργάνωση των Ελληνοβλάχων στο βαλκανικό χώρο (1850-1913)*, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 51.

στρικά σώματα.

Αυτή δε η αντίσταση δημιούργησε και τα πρώτα οργανωμένα ένοπλα ελληνικά ανταρτικά σώματα κατά του Τούρκου κατακτητή. Η Σαμαρίνα έχει την πρωτοπορία, αλλά και την ευθύνη να έχει επανδρώσει αυτά τα αντιστασιακά σώματα. Και για να θυμηθούμε μερικές τέτοιες αντιστασιακές στιγμές, γνωστοί ήταν οι αγώνες - από το 16ο ήδη αιώνα και μέχρι τα χρόνια που εξετάζουμε - των Σαμαρινιώτικων οικογενειών Χούτσα, Τσανιάρια, Καραντάσιου ή Χιώτη, οι οποίες αγωνίζονταν εναντίων των Τούρκων ληστών και αργότερα (17ος αιώνας) της ηρωικής οικογένειας Χατζημάτη¹⁰. Αργότερα χαρακτηριστική ήταν και η αντίσταση του περίφημου ελληνοβλαχικού σώματος του αρματολού Μπουκουβάλα με τα παλικάρια του που καταδίωξε στα Άγραφα Θεσσαλίας το Βελή μπέη και τον ανάγκασε να εξαφανιστεί στα βόρεια τμήματα του ορεινού συγκροτήματος της Πίνδου. Διασχίζοντας ο Βελή μπέης το Σμόλικα αντιμετώπισε στη Σαμαρίνα έναν άλλο Ελληνόβλαχο θρυλικό Σαμαριναίο οπλαρχηγό, το Γιάννη του Παπά - ο γνωστός Γιάννης Πρίφτης¹¹ - ο οποίος τον κα-

τατρόπωσε και τον καταδίωξε μέχρι το Τεπελένι.

3. Οι εμπορικές δραστηριότητες όμως και οι αποδημίες των Σαμαριναίων δεν περιορίστηκαν μόνο στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο, αλλά ακολούθησαν το δρόμο για τις βόρειες βαλκανικές χώρες και την Κεντρική Ευρώπη. Αυτό το δρόμο το διευκόλυνε σε μεγάλο βαθμό και το πνεύμα της φιλελευθερίας που επήλθε πλέον από την αλλαγή της στάσης της τουρκικής ηγεσίας και των Αψβούργων προς τους υπόδουλους λαούς της βαλκανικής. Με τη συνθήκη μάλιστα του Πασσάροβιτς (Passarowitz, 1718) οι υπόδουλοι λαοί μετακινούνταν πλέον άνετα από τις χερσαίες και ποτάμιες διόδους σε όλο το πλάτος της τουρκικής αυτοκρατορίας.

Ακολουθώντας λοιπόν οι φίλεργοι Σαμαριναίοι το φιλελεύθερο πνεύμα της εποχής, βρέθηκαν στα μεγάλα караβάνια που ξεκινούσαν από τα Γρεβενά και τα βλαχοχώρια της περιοχής, τη δυτική Μακεδονία και την Ήπειρο γενικά και βρέθηκαν στις σερβικές χώρες - κυρίως στο Σεμλίνο και το Βελιγράδι - στην Αυστρία, την Ουγγαρία, τη Ρουμανία κι έτσι δημιούργησαν ακμάζουσες κοινωνίες στη Βιέννη, τη Βουδαπέστη και το Βουκουρέστι. Από το 1900 μάλιστα άρχισαν να μεταναστεύουν πολλοί νέοι Σαμαρινιώτες και στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, όπου αναζητούσαν την τύχη τους. Αυτό το μεταναστευτικό ρεύμα εντάθηκε κυρίως μετά το 1908 με την ανα-

10. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού - Ήπειρος*, Θεσσαλονίκη 1992, σελ.78.

11. Γενικά για το Γιάννη Πρίφτη: Π. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Συλλογή δημοδών ασμάτων της Ήπειρου*, Αθήναι 1880, σελ.44-45, ΙΩΑΝΝΗ ΛΑΜΠΡΙΔΟΥ, *Ήπειρωτικά μελετήματα* (τεύχος β' - *Ο Τεπελενλής Αλή πασάς*), Αθήναι 1887, σελ. 17, ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ, *Άπαντα*, Αθήναι 1959, τόμος 2ος, σελ. 494-496, ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορία της*

Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 295-296.

γκαστική στράτευση που επέβαλαν οι Νεότουρκοι σε όλα τα ελληνικά χωριά. Οι Σαμαρινιώτες έμποροι σ' αυτούς τους τόπους ασχολούνταν γύρω από το εμπόριο των προϊόντων που παρήγαγαν στην ιδιαίτερη πατρίδα τους, επιδίδονταν όμως και με δραστήριες επιχειρήσεις, οι οποίες τους αναγόρευσαν σε περίοπτα άτομα στην οικονομική και την κοινωνική ζωή των νέων τόπων όπου ζούσαν και εργάζονταν.

Συγκεκριμένα οι Σαμαρινιώτες απόδημοι, εκτός από την επεξεργασία των μαλλιών (χαλιά, βελέντζες, κιλίμια, είδη στρωμνής και ένδυσης), ασχολούνταν επιτυχημένα και με την κατασκευή μαχαιριών, γιαταγανιών, καθώς επίσης και με την αγιογραφία και την ξυλογλυπτική. Η ζωγραφική μάλιστα ήταν μια τέχνη, την οποία καλλιέργησαν με μεγάλη επιτυχία οι Σαμαρινιώτες ζωγράφοι, οι οποίοι κατέκλυσαν τη γύρω περιοχή και έφτασαν ως και σ' αυτή την Πελοπόννησο¹². Τα επαγγέλματα αυτά τους έκαναν γνωστούς σε όλο το βαλκανικό χώρο, έγιναν περιζήτητοι τεχνίτες και επιχειρηματίες και πλούτισαν από τις εμπορικές και τις καλλιτεχνικές τους δραστηριότητες. Ταξίδευαν με τα караβάνια τους στα «τέσσερα σημεία του ορίζοντα» και προωθούσαν έτσι τις εμπορικές τους επιχειρήσεις.

12. ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορικά έρευνα εν Σαμαρίνη της Δυτικής Μακεδονίας*. Ανάτυπο από το περιοδικό «Γρηγόριος ο Παλαμάς» 21 (1937), σελ. 23-25, Α. Ν. HĂCIU, *Aromâniî. Comert, industrie, arte, expansiune, civilizatie*, Focșani 1936, σελ. 82-90.

4. Η οικονομική και πνευματική άνοδος των Σαμαριναίων αποδήμων επέφερε και τις ανάλογες επιπτώσεις στη γενέτειρα Σαμαρίνα, η οποία αναγεννήθηκε οικονομικά και αναπτέρωσε το ηθικό και πατριωτικό της φρόνημα με τις μεταρρυθμιστικές ιδέες και απόψεις που μετακενώθηκαν από τις φιλελεύθερες χώρες της Ευρώπης.

Με «τα πλούτια και τα χρυσά» των αποδήμων τέκνων της γέμισε η Σαμαρίνα με ωραιότατες κατοικίες που στολίζονταν με αριστοτεχνικές ξύλινες και χάλκινες επενδύσεις - τα περίφημα αρχοντικά με τις περίτεχνες κατασκευές και τις εξαιρετικές παραστάσεις στους τοίχους και στις οροφές τους. Κτίστηκαν σχολεία, εκκλησίες, υφαντικές μικροεπιχειρήσεις, μαχαιοβιοτεχνικές και τυροκομικές μονάδες κ.ά. Γνωστή είναι η εκκλησία της Γέννησης της Θεοτόκου στη Σαμαρίνα (1799), στην οποία, μεταξύ των άλλων υπάρχει και τοιχογραφία με τη μορφή του Κοσμά του Αιτωλού (1829)¹³. Μάλιστα οι Σαμαρινιώτες αναφέρονται στο πέραςμα του Αγίου Κοσμά στα 1778 από τη Σαμαρίνα και δείχνουν ακόμα και χαραγμένα γράμματα σε κάποιο βράχο, τα οποία πιστοποιούν αυτό το γεγονός¹⁴.

13. ΚΩΣΤΑ ΣΑΡΔΕΛΗ, *Κοσμά Αιτωλού αναλυτική βιβλιογραφία 1765-1967*, Αθήνα 1968, σελ. 100.

14. ALAN J. B. WACE - MAURICE S. THOMPSON, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων - Περιγραφή της ζωής και των εθίμων των Βλάχων της Βόρειας Πίνδου*, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 89.

Γ. 0. Ο 19ος αιώνας μεταμόρφωσε τη Σαμαρίνα σε ένα περιώνυμο και εύρωστο αστικό κέντρο, το οποίο ζούσε και λειτουργούσε αυτόνομα και δυναμικά. Η πλήρως όμως αστικοποιημένη κοινωνία της Σαμαρίνας ξεχώρισε κυρίως για τις φιλελεύθερες αντιλήψεις της, οι οποίες βέβαια προϋπήρχαν - όπως είδαμε με τα επαναστατικά της σώματα - αλλά στα χρόνια αυτά εμβαπτίστηκαν με τις νεοφερμένες φιλελεύθερες ευρωπαϊκές ιδέες, οι οποίες ενίσχυσαν ακόμη περισσότερο το ιδεολογικό της μέτωπο εναντίον του κατακτητή. Το ύψιστο σημείο του Σαμαρινιώτη πατριώτη αναπηδά μέσα από την ιδεολογική του συγκρότηση γύρω από την αγάπη του για την πατρίδα, τους αγώνες και τις θυσίες του γι' αυτή, την προσήλωση και την προσκόλλησή του στα ελληνικά ιδεώδη, την ακραιφνή ελληνική συνείδησή του, την αντίστασή του σε κάθε ξενική προπαγανδιστική επιβολή και την καλλιέργεια της ελληνικής του παιδείας, όπως θα δούμε στη συνέχεια αυτής της εργασίας.

Ι. 1. Οι Ελληνόβλαχοι αντιστέκονταν σθεναρά στην κατακτητική καταπίεση που ασκούσαν οι Τούρκοι πάνω στην εθνική και θρησκευτική τους συνείδηση. Ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένοι στάθηκαν από τους πρώτους κιόλας αιώνες της τουρκικής κατοχής οι Σαμαριναίοι πατριώτες και μάλιστα συγκρότησαν και τα πρώτα οργανωμένα ένοπλα σώματα. Ακόμα αντιστάθηκαν υπερασπιζόμενοι με την ίδια τη ζωή τους τη θρησκευτική τους συνείδηση, με πρώτο το Νεομάρτυρα Δημήτριο από τη Σα-

μαρίνα, ο οποίος μαρτύρησε στα Γιάννενα στα χρόνια του Αλή πασά¹⁵.

Στο πάνθεο των ηρώων και των αγωνιστών για την ελευθερία του ελληνικού έθνους, αξιόλογη μερίδα κατέχει ο επώνυμος και ο ανώνυμος Σαμαρινιώτης αγωνιστής, ο οποίος δικαιώνει πλήρως το φιλελεύθερο χαρακτήρα της Σαμαρινιώτικης κοινωνίας. Κατά την εξέγερση του 1821 η ελληνοβλαχική Σαμαρίνα γέννησε περίφημους οπλαρχηγούς και αρματολούς, όπως τον οπλαρχηγό Φλώρο, ο οποίος θυσιάστηκε με το Σαμαρινιώτικο σώμα του κατά την έξοδο του Μεσσολογίου στα 1826, το γιο του Γιάννη Φλώρο, ο οποίος έδρασε στην Ήπειρο και έπεσε κι αυτός στο πεδίο της μάχης στην Πελοπόννησο και πάμπολλους άλλους, όπως το Γεώργιο Γιολδάση, τον καπετάν-Λεωνίδα Χατζημπύρο, τον Κούσιο Δεστούλη κ.ά.¹⁶.

2. Κατά τη διάρκεια του επαναστατικού κινήματος του 1854 στη Δυτική Μακεδονία, τα ένοπλα επαναστατικά σώματα των Σαμαριναίων οπλαρχηγών και αγωνιστών βρέθηκαν στο πλευρό του μεγάλου επαναστάτη - του Ελληνόβλαχου αρματολού και οπλαρχηγού Θεόθωρου Ζιάκα¹⁷, από το Μακρυνόρος της περι-

15. F. G. - H. L. POUQUEVILLE, *Histoire de la Régénération de la Grèce*, Paris 1824, 1, σελ. 294-298.

16. ΑΝΤΩΝΗ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑ, *Ιδεολογική συγκρότηση και εκπαιδευτική οργάνωση των Ελληνοβλάχων στο βαλκανικό χώρο (1850-1913)*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 101.

17. Βασική βιβλιογραφία για το Θεό-

φέρειας Γρεβενών. Μετά μάλιστα τη γνωστή μάχη της Διμηνίτσας¹⁸, στις 10 Μαΐου του 1854, κατά την οποία το επαναστατικό σώμα του Ζιάκα κατατρόπωσε 350 Τουρκομάνους - οι οποίοι κατατρομοκράτησαν και καταλήστευσαν τους Σαμαριναίους και τους άλλους βλαχοποιμένες των κοινοτήτων της Πίνδου που καταυλίζονταν έξω από τα Γρεβενά, ανεβαίνοντας από τα χειμαδιά της Θεσσαλίας προς τις ορεινές διαμονές τους - οι βλαχόφωνοι πληθυσμοί και κυρίως οι Σαμαρινιώτες άρχισαν να επανδρώνουν πιο δυναμικά και αθρόα τα σώ-

ματα του Ζιάκα.

Στο χρονικό διάστημα 1896-1897 και στα πλαίσια της Εθνικής Εταιρείας¹⁹ και τις δραστηριότητες των τεσσάρων επαναστατικών σωμάτων της²⁰, έντονη ηπήρξε η συμμετοχή των Σαμαριναίων αγωνιστών. Συγκεκριμένα κατά τη διάρκεια του πρώτου ελληνικού ανταρτικού σώματος ο τολμηρός και έμπειρος οπλαρχηγός Τάκης Νάτσιος (ο Περήφανος), από το Μεγάροβο, έγινε ο φόβος και ο τρόμος των τουρκικών σωμάτων. Στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1896 όμως έπεσε σε μια ενέδρα 1.000 Τούρκων στο Μπούκοβο και γι' αυτό αναγκάστηκε μέσω Κοριτσάς, Γράμμοστας Σαμαρίνας και Αβδέλας να καταλήξει στα Τρίκαλα, όπου και ανασύνταξε τις δυνάμεις του. Σ' αυτό το πέρασμα, αποφασιστικής σημασίας για τους άνδρες του στάθηκε η συμμετοχή όλων των Σαμαρινιωτών, οι οποίοι τους βοήθησαν και τους φυγάδευσαν μέσα από τα απρόσιτα φαράγγια και τις βουνοκορφές του Σμόλικα, ώστε να φτάσουν σώοι στην ελεύθερη Ελλάδα.

3. Εκτός όμως από τα οργανωμένα ελληνικά επαναστατικά σώματα,

δωρο Ζιάκα: ΣΤΕΦ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Οι επαναστάσεις του 1854 και 1878 στην Μακεδονία, Θεσσαλονίκη* 1970, σελ. 21-30 (ΕΜΣ), ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορικά έρευνα εν Σαμαρίνη της Δυτικής Μακεδονίας, στην «Παγκαρπία Μακεδονικής Γης», Θεσσαλονίκη* 1980, σελ. 468-469 (ΕΜΣ), ΜΙΛΤ. Ι. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ, *Ο Θεόδωρος Ζιάκας και η συμμετοχή του στους απελευθερωτικούς αγώνες του Έθνους, Θεσσαλονίκη* 1981, ALAN J. B. WACE - MAURICE S. THOMPSON, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων - Περιγραφή της ζωής και των εθίμων των Βλάχων της Βόρειας Πίνδου, Θεσσαλονίκη* 1989, passim, ΑΝΤΩΝΗ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑ, *Ιδεολογική συγκρότηση και εκπαιδευτική οργάνωση των Ελληνοβλάχων στο βαλκανικό χώρο (1850-1913), Θεσσαλονίκη* 1994, σελ. 126, υποσ. 47., όπου και πληρέστερη βιβλιογραφία.

18. ΣΤΕΦ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Οι επαναστάσεις του 1854 και 1878 στην Μακεδονία (βλ. παραπ.)*, σελ. 25, ALAN J. B. WACE - MAURICE S. THOMPSON, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων (βλ. παραπ.)*, σελ. 155-156.

19. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΑΖΑΡΑΚΗ-ΑΙΝΙΑΝΟΣ, *Ιστορική Μελέτη 1821-1897 και ο πόλεμος του 1897, Αθήναι χ.χ.*, τόμος 1, σελ. 291-292, ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΛΥΡΙΤΖΗ, *Η Εθνική Εταιρεία και η δράσις αυτής, Κοζάνη* 1970, σελ. 7-16.

20. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Η Μακεδονία στις παραμονές του Μακεδονικού Αγώνα (1894-1904), Θεσσαλονίκη* 1986, σελ. 107-116.

δρούσαν και ανεξάρτητες επαναστατικές ομάδες στο ορεινό συγκρότημα της Πίνδου. Η Σαμαρίνα κι εδώ είχε την ουσιαστική συμμετοχή της, αφού τα επαναστατικά σώματά της συγκροτούνταν σε όλο το 19ο αιώνα. Για να αναφερθούμε λοιπόν σε κάποιες περιπτώσεις σημειώνουμε τα γεγονότα του 1881, σχετικά με τη ληστρική δράση του Ελληνόβλαχου Σαμαρινιώτη Κούσιου Δεσπούλη. Η ομάδα λοιπόν του Κούσιου Δεσπούλη με τους συναγωνιστές και συντοπίτες του Σαμαρινιώτες Σκράκο, Σιμικό Παδιό, Μπήκο Κυπαρίσση, Καφαντάρη και Μανάκα, σε ενέδρα κατέσφαξαν 30 περίπου Αλβανούς στη θέση «Λα Προυν», στα σύνορα της Σαμαρίνας, του Αρμάτοβου και της Μπριάζας. Ακόμα πολύ γνωστή είναι και η κίνηση του ανταρτικού σώματος του Σαμαρινιώτη καπετάν Αρκούδα, ο οποίος δραστηριοποιήθηκε στην περιοχή γύρω από τα Γρεβενά²¹.

Τέλος - για να αναφερθούμε συμβολικά μόνο σε λίγα χαρακτηριστικά γεγονότα - συγκινητική υπήρξε και η συμπαράσταση των Σαμαρινιωτών στα σώματα του Παύλου Μελά. Έτσι, όταν την 1η Σεπτεμβρίου του 1903 πέρασε το κύριο σώμα του Μελά από τη Σαμαρίνα, κυριολεκτικά σώθηκε από τους βλαχόφωνους

21. ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορικά έρευνα εν Σαμαρίνη της Δυτικής Μακεδονίας*, στην «Παγκάρπια Μακεδονικής Γης», Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 473, ALAN J. B. WACE - MAURICE S. THOMPSON, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων* (βλ. παρ. ραπ.), σελ. 164-165.

κατοίκους της, οι οποίοι το οδήγησαν με ασφάλεια μέσα από δύσβατες ορεινές περιοχές, αποφεύγοντας με επιτυχία τα τουρκικά αποσπάσματα²².

II. 1. Είναι γνωστές οι δραστηριότητες της ρουμανικής προπαγανδιστικής κίνησης στους κόλπους των ελληνοβλαχικών κοινοτήτων, από την εποχή του ιερέα Αβέρκιου (1860), ο οποίος δραστηριοποιήθηκε στα βλαχοχώρια της Πίνδου Σμίξη, Σαμαρίνα, Αβδέλα και Περιβόλι και του Βερμίου Σέλι και Ξηρολίβαδο, και την εμφάνιση του Απόστολου Μαργαρίτη σε όλο το διάστημα του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα, μέχρι και τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (1913). Εδώ δε θα σταθούμε στο μηχανισμό της προπαγανδιστικής δράσης της ρουμανικής προπαγάνδας²³ - η οποία προσπαθούσε να

22. ΑΝΤΩΝΗ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑ, *Ιδεολογική συγκρότηση και εκπαιδευτική οργάνωση των Ελληνοβλάχων στο βαλκανικό χώρο (1850-1913)*, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 166.

23. Γενικά για την προσπάθεια διείσδυσης της ρουμανικής προπαγάνδας ανάμεσα στο βλαχόφωνο πληθυσμό του Ηπειρωτικού και Μακεδονικού χώρου βλέπε κυρίως: ΑΝΤ. ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Οι βλαχόφωνοι Έλληνες και η ρωμαϊκή προπαγάνδα*, Αθήναι 1905, ΕΥΑΓ. ΑΒΕΡΩΦ - ΤΟΣΙΤΣΑ, *Η πολιτική πλευρά του κουτσοβλαχικού ζητήματος*, Αθήνα 1948 (β' έκδοση: Τρίκαλα 1987, γ' έκδοση: Τρίκαλα 1992), ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, *Ξένες προπαγάνδες και εθνική αλβανική κίνηση στις μητροπολιτικές επαρχίες Δυρραχίου και Βελεγράδων κατά τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα*, Ιωάννινα 1978 (ΕΗΜ - ΙΜΙΑΧ - 1),

εκμεταλλευτεί τη ρωμανογενή σχέση της κουτσοβλαχικής και ρουμανικής γλώσσας και να την προεκτείνει και σε μια νόθα εθνική σχέση ανάμεσα στους λαούς που μιλούσαν αυτές τις γλώσσες - αλλά θα σταθούμε στο γενναίο φρόνημα των Σαμαρινιωτών, οι οποίοι αντιδρούσαν λυσσαλέα στα σχέδια του ρουμανισμού, αντίδραση η οποία χαρακτηρίζει και το υψηλό παράστημα και το φρόνημα της φιλελεύθερης Σαμαρινιώτικης κοινωνίας τους.

2. Στους σκοπούς λοιπόν και τις κινήσεις του Απόστολου Μαργαρίτη, ο οποίος περιόδευε στα βλαχόφωνα χωριά της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας και της Ηπείρου και προσπαθούσε πειστικά να συγκεντρώσει υπογραφές, με τις οποίες θα απαιτούσε βλαχική αυτονομία από την Πύλη, τον Απρίλιο του 1881 πρωτοστάτησαν σε αντίσταση οι Σαμαρινιώτες πρόκριτοι, οι οποίοι μαζί με τους προκρίτους της Σμίξης και της Αβδέλας - 300 συνολικά - υπόγραψαν κοινή δήλωση. Με αυτή τόνιζαν την ελληνική τους συνείδηση και την αγάπη τους για την ελληνική γλώσσα, την οποία χρησιμοποιούσαν στην εκπαίδευση και την εκκλησιαστική λειτουργία. Επισήμαναν επίσης ότι δεν ήθελαν να έχουν καμιά σχέση με τον προδότη Μαργαρίτη και τους

ρουμανοδασκάλους του, καθώς και τη ρουμανική γλώσσα²⁴. Η αντίδραση λοιπόν αυτή της Σαμαρίνας και των γειτονικών βλαχόφωνων κοινοτήτων διασάλπιζε την ελληνικότατη ελεύθερη συνείδηση²⁵ των κατοίκων τους και δεν άφηνε κανένα περιθώριο στους караδοκούντες ρουμανίζοντες και στους συνοδοιπόρους του «αυστριακού κύκλου» να περάσουν την προπαγανδιστική τους πολιτική στα «ερείσματα του αυτόθι Ελληνισμού»²⁶.

Αυτή η αντίσταση των Σαμαρινιωτών πατριωτών είχε ως αποτέλεσμα την αφάνταστη ταλαιπωρία, τις συκοφαντίες, αλλά και τις δολιοφθορές και τους φόνους ακόμα κατοίκων της Σαμαρίνας από τα οργανωμένα ένοπλα ρουμανικά σώματα, τα οποία συνεργάζονταν στενά τόσο με τις τουρκικές αρχές, όσο και με τα ένοπλα βουλγαρικά σώματα. Και μάλιστα αυτές οι διώξεις δε φαίνεται να είχαν σταματημό, αφού, όπως πληροφορούσε ο Έλληνας πρόξενος του Μοναστηρίου, στα 1905, τον Έλληνα Υπουργό των Εξωτερικών Δημήτριον Ράλλη, οι άδικες διώξεις των Ελλη-

24. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού - Ηπειρος*, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 619-621.

25. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Κ. ΧΑΤΖΗ, *Ιστορία του Μακεδονικού Αγώνος*, Αθήναι 1971, σελ. 15.

26. ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΚΑΛΟΣΤΥΠΗ, *Μακεδονία, ήτοι μελέτη οικονομολογική, γεωγραφική, ιστορική και εθνολογική της Μακεδονίας*, Αθήναι 1886 (Θεσσαλονίκη 1991 - αναπαραγωγή από τη «Λέσχη του Βιβλίου»), σελ. 64-65.

ΑΝΤΩΝΗ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑ, *Ιδεολογική συγκρότηση κ.λ.*(βλέπε παραπάνω), ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, *Η ρουμανική προπαγάνδα στο βιλαέτι Ιωαννίνων και στα βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου*. Τόμος Α' (μέσα 19ου αιώνα - 1900), Ιωάννινα 1995.

νοβλάχων συνεχιζόταν και οι φυλακές του Μοναστηρίου, της Φλώρινας και του Περλεπέ ήταν γεμάτες από τους βλαχόφωνους πατριώτες. Ανάμεσα σ' αυτούς ήταν και οι γενναίοι Σαμαρινιώτες Μίχος Παπαζήσης, Βασίλειος Παπαδάμου και Γεώργιος Τέγου²⁷.

3. Παρόλα αυτά όμως το γενναίο και φιλελεύθερο φρόνημα των Σαμαρινιωτών δε φυλακίστηκε ποτέ και οι προσπάθειες του ρουμανισμού στην κοινότητά τους ουδέποτε επέφερε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, αφού σε καμιά περίπτωση οι οικογένειες οι οποίες παρασύρθηκαν από την προπαγάνδα δεν ξεπέρασαν τις 20, ενώ εξακολουθούσαν σταθερά να «εμμένουν στα πάτρια» 500 ελληνοβλαχικές οικογένειες²⁸.

Και μάλιστα αυτή τη βαθειά πίστη τους «στα πάτρια», στην Ελλάδα και στην ελληνική γλώσσα, την οποία χρησιμοποιούσαν τόσο στην εκπαίδευση όσο και στην εκκλησιαστική λειτουργία, τη διατύπωσαν ανάγλυφα στη διαμαρτυρία τους, την οποία απέστειλαν προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο τον Ιούλιο του 1907, υπογραμμένη από τη δημογερο-

ντία, τους διδασκάλους και όλους τους κατοίκους της Σαμαρίνας: «*Παναγιώτατε Δέσποτα, Οι βαθυσεβάστως υποσημειούμενοι κάτοικοι της κωμοπόλεως Σαμαρίνης, κατά τον χειμώνα μακράν της κωμοπόλεως πατρίδος ημών διεσκορπισμένοι όντες, μετά πλείστης αθυμίας και θλίψεως επληροφουρούμεθα περί των πιέσεων, ας χάριν ημών υφίστατο, ως και περί του δεινού αγώνος, ον διεξήγεν η πανσέβαστος ημών Μητήρ Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία, προς απόκρουσιν και καταπολέμησιν των παντοίων του εθνισμού ημών εχθρών. Τώρα μόλις συγκεντρωθέντες εν τη πατρίδι ημών, πρώτιστον αισθανόμεθα καθήκον να εκφράσωμεν την βαθυτάτην ημών ευγνωμοσύνην, τη τε Υ. Θειοτάτη Παναγιότητι και τη περί Αυτήν ιερά Συνόδω δια την υπέρ ημών προστασίαν και να διακηρύξωμεν και πάλιν, δι' όλων των δυνάμεων της ψυχής ημών, ότι πιστότατοι διατελούντες υπήκοοι της Α. Α. Μεγαλειότητος του ευεργετικωτάτου ημών άνακτος Σουλτάν Αβδούλ Χαμίτ Χαν, εσμέν, είμεθα και θα είμεθα τέκνα αφωσιωμένα της φιλοστόργου ημών Μητρός Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας και του Οικουμενικού Πατριαρχείου, αδιασπάρτως ηνωμένοι μετά των λοιπών αδελφών ημών Ελλήνων, μεθ' ων κοινήν έχομεν την καταγωγήν, τα ήθη, τα έθιμα, τας παραδόσεις και την δράσιν, ότι ουδέν μας συνδέει προς τους παρά τον Δούναβιν ραδιούργους, οίτινες, επωφελούμενοι γλωσσικού ιδιώματος, κρίμασιν οίς οίδε Κύριος παραμείναντος εν ημίν, καίτοι όλως διαφόρου της γλώσσης των Μολδοβλάχων, απειπειράθησαν, μάτην εργαζόμενοι και δαπανώντες επί μακράν σειράν ετών δια να αποκτήσωσι*

27. ΑΥΕ, Προξενία Μακεδονίας, Μοναστήρι, 25 Αυγούστου 1905, αρ. 825.

28. «Επίσημα έγγραφα περί της εν Μακεδονία οδυνηράς καταστάσεως», Κωνσταντινούπολις 1906 (Θεσσαλονίκη 1993 - επανατύπωση), σελ. μδ' - μθ' («Στατιστική ελληνοβλάχων, ρουμανιζόντων ελληνοβλάχων, των σχολών των τελευταίων τούτων, των διδασκάλων και των εν ταις σχολαίς ταύταις φοιτώντων μαθητών και μαθητριών»).

προσηλύτους, να ενσπείρωσι την διχόνοιαν, τας έριδας και τα μίση μεταξύ αδελφών. Ευτυχώς ουδείς ημών απώλεσθη, πλην τινων υιών της απωλείας, οίτινες, Ιούδαι του Γένους ημών γενόμενοι, επώλησαν αντί του ρωμουνικού αργυρίου και εθνισμών και πατρίδα, και οίς Κύριος γένοιτο ίλεως, διαφωτίζων και επανάγων αυτούς εις την εθνικήν ποίμνην.

Και πάλιν πολλάκις εκφράζοντες την βαθυτάτην ημών ευγνωμοσύνην και εκδηλώντες την εις τα πάτρια αμετάτρεπτον ημών εμμονήν, διατελούμεν κτλ. - *Εν Σαμαρίνη, τη 25 Ιουλίου 1907*»²⁹.

Δ. 1. Και ερχόμαστε τώρα στην παιδεία. Το κατεξοχήν βαρόμετρο της φιλελεύθερης συνείδησης ενός λαού. Και στην περίπτωσή μας, στην περίπτωση της Σαμαρنيώτικης κοινωνίας του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα, η παιδεία δίνει όλο το ιδεολογικό και εθνικό υπόβαθρο. Η Σαμαρίνα ήταν πάντοτε άρρηκτα δεμένη με τον ελληνισμό και τα ιδεώδη του κι αυτά τα καλλιέργησε επίμονα και διαρκώς με την ελληνική παιδεία και τα ελληνικά γράμματα.

Συνολικά η Σαμαρίνα - αντιδρώντας στους παραπάνω κινδύνους των προπαγανδιστικών πιέσεων - λειτούργησε αυτόματα το αισθητήριο του ελληνικού στοιχείου της, αναπτέρωσε την πατριωτική συνείδησή της, αναβάπτισε τις πεποιθήσεις και τα οράματα της και αντέδρασε με την καλύτερη άμυνά της: με την ενί-

σχυση της ελληνικής παιδείας της και γενικότερα με την ανάπτυξη της εκπαιδευτικής, της θρησκευτικής και της πολιτιστικής της δραστηριότητας. Το κριτήριο λοιπόν της παιδείας επιστρατεύτηκε από τη βλαχόφωνη Σαμαρίνα ως πρωταρχικό στοιχείο για να περιχαρακωθεί η φιλελεύθερη εθνική της ταυτότητα στα δύσκολα εκείνα χρόνια, όπου οριοθετούνταν και παγιώνονταν οι εθνικές συνειδήσεις στο βαλκανικό χώρο.

2. Η Σαμαρίνα λοιπόν, η οποία κατοικούνταν αποκλειστικά από το ελληνοβλαχικό στοιχείο (500 σπίτια³⁰ - 7.000 κατοίκους³¹ αριθμούσε στις αρχές του αιώνα μας), ανάπτυξε αξιοθαύμαστη ελληνική παιδεία: Στη δεκαετία 1860-1870 λειτουργούσε ελληνικό σχολείο με δάσκαλο το Ζήση Γ. Χοτόπουλο³², στα 1882 υπήρχαν «ελληνική σχολή» με 3 δασκάλους, 4 δημοτικά σχολεία και νηπιαγωγείο κι ακόμα μια φιλεκπαιδευτική αδελφότητα «σκοπόν έχουσαν τον, προϊόντος του χρόνου, σχηματισμόν κεφαλαίου επαρκούς προς συντήρησιν

30. «Εκκλησιαστική Αλήθεια», 1905, σελ. 322.

31. ΑΝΔΡΕΑ Ι. ΑΡΒΑΝΙΤΟΥ, *Η Μακεδονία εικονογραφημένη*, Αθήναι 1909, σ. 89.

32. ΣΤΕΦΑΝΟΥ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας*, ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη 1970, σελ. 203-204, ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορικά έρευναι εν Σαμαρίνη της Δυτικής Μακεδονίας*, στην «Παγκαρπία Μακεδονικής Γης», Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 472.

29. «Εκκλησιαστική Αλήθεια», 1907, σελ. 64.

των σχολείων αυτών και κεκτημένων ήδη το ποσόν λιρών οθωμανικών 300»³³. Τέλος, στις αρχές του αιώνα μας στα πολυπληθή σχολεία της Σαμαρίνας (στο αρρεναγωγείο και στο παρθεναγωγείο) φοιτούσαν 523 Ελληνόβλαχοι Σαμαρινιώτες μαθητές και μαθήτριες³⁴.

Απέναντι σ' αυτή τη δυναμική ελληνοβλαχική εκπαίδευση οι ρουμανίζοντες αντέτασσαν το ρουμανικό σχολείο του 1880, το οποίο όμως, παρόλο που αρχικά λειτουργούσε με 122 μαθητές, στη συνέχεια οι μαθητές του μειώθηκαν στους 110 (στα 1890)³⁵ για να περιοριστούν τελικά, στις αρχές της δεκαετίας 1900-1910, σε έναν μικρό αριθμό³⁶, γεγονός που εξόργιζε τους ρουμανίζοντες, οι οποίοι προέβαιναν σε βίαια επεισόδια κατά των ελληνικών σχολείων. Έτσι στα 1905 οι δάσκαλοι του ρουμανικού σχολείου επιτέθηκαν κατά της κεντρικής ελληνικής σχολής της Σαμαρίνας, η οποία αριθμούσε τότε 175 μαθητές και 7 δασκάλους. Οι Σαμαρινιώτες όμως αντέδρασαν δυναμικά και μήνυσαν τους ρουμανοδασκάλους στον αντεισαγγελέα της περιοχής³⁷. Έτσι έκτοτε οι μαθητές του

ρουμανικού σχολείου αριθμούνταν στα δάκτυλα του ενός χεριού και ήταν λιγότεροι πλέον και από τους ρουμανοδασκάλους, με αποτέλεσμα ουσιαστικά να αυτοκαταργηθεί και το σχολείο. Παράλληλα στα ελληνικά σχολεία της Σαμαρίνας φοιτούσαν αδιάλειπτα οι μαθητές κατά εκατοντάδες και προήγαγαν την ελληνική παιδεία και τα ελληνικά γράμματα.

3. Η πλούσια εκπαίδευση γέννησε και την αντίστοιχη πλούσια πολιτιστική και πνευματική ζωή της Σαμαρίνας: Στα 1882 συγκροτήθηκε αξιόλογη φιλεκπαιδευτική αδελφότητα³⁸ για τη φροντίδα των σχολείων και των ιδρυμάτων της κοινότητας. Γύρω στα 1910 οργανώθηκε το σωματείο «Νεολαία Σαμαρίνης» με κοινωνικό και πολιτιστικό χαρακτήρα (διοργάνωνε εορτές και πανηγύρια, κατασκεύαζε γέφυρες, βρύσες κ.ά.) και στα 1912 ιδρύθηκε και η εταιρεία «Πρόοδος»³⁹. Οι Σαμαρινιώτες απόδημοι της Αμερικής είχαν οργανώσει στα 1907 αδελφότητα με σκοπό να συντηρούν τα ελληνικά σχολεία και την εκκλησία της γενέτειράς τους με τις συνδρομές των μελών τους, οι οποίες είχαν καθοριστεί για τον καθένα τους στο ένα φράγκο και 25 εκα-

33. «Εκκλησιαστική Αλήθεια», 1882-1883, σελ. 443.

34. *Instituto Geografico di Agostini, Carte des écoles chrétiennes - vilayet de Monastir - Roma 1906.*

35. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την πρώιμη φάση του Μακεδονικού Αγώνα (1878-1894)*, Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 104.

36. *Instituto Geografico di Agostini* κλπ. (βλ. παραπ.).

37. «Εκκλησιαστική Αλήθεια», 1905, σελ. 322.

38. «Εκκλησιαστική Αλήθεια», 1882-1883, σελ. 443.

39. ALAN J. B. WACE - MAURICE S. THOMPSON, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων - Περιγραφή της ζωής και των εθίμων των Βλάχων της Βόρειας Πίνδου*, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 71.

τοστά για κάθε εβδομάδα (με την προβλεπόμενη μάλιστα ετήσια πρόσοδο των 7.500 φράγκων)⁴⁰.

Ακόμα, όπως μάς πληροφορούν οι Α. WACE - Μ. THOMPSON, οι νέοι μετανάστες της Αμερικής είχαν συγκροτήσει την «Ελληνική Αδελφότητα Σαμαριναίων, η Αγία Παρασκευή», με κύριο σκοπό τη συγκέντρωση χρημάτων για την επαναγορά του χαμένου τσιφλικιού του μοναστηριού της Αγίας Παρασκευής - το οποίο βρισκόταν στη Σκουτίνα, κοντά στην Καλαμπάκα, στη θέση «Παλαιοσαμαρίνα», όπου παραχρειαζαν αρκετές Σαμαρινιώτικες οικογένειες - ώστε να ήταν δυνατή, από τα έσοδά του, η κατασκευή δημόσιων έργων στη γενέτειρά τους⁴¹.

Τέλος, συνέβαλε ουσιαστικά στην εθνική και πνευματική αφύπνιση των Σαμαριναίων και το μοναστήρι της Αγίας Παρασκευής⁴², τόσο

με την παροχή ασύλου που πρόσφερε στους κλέφτες και τους αντάρτες της περιοχής, όσο και με τη σημαντική βιβλιοθήκη των 2.000-3.000 χειρογράφων και βιβλίων του 16ου-18ου αιώνα. Η βιβλιοθήκη όμως εκείνη καταστράφηκε με το πέρασμα των χρόνων και λόγω της αμέλειας και της άγνοιας για την αξία των εντύπων και των περγαμηνών.⁴³

4. Η ελληνική παιδεία λοιπόν, το επαναστατικό φρόνημα με τους αγώνες και τις θυσίες για την ελευθερία και την εθνική ανεξαρτησία καθώς και η αντίσταση σε κάθε ξένη προπαγανδιστική επιβολή καθόρισαν και το ποιόν, το εύρος και τη δυναμική της Σαμαρινιώτικης κοινωνίας.

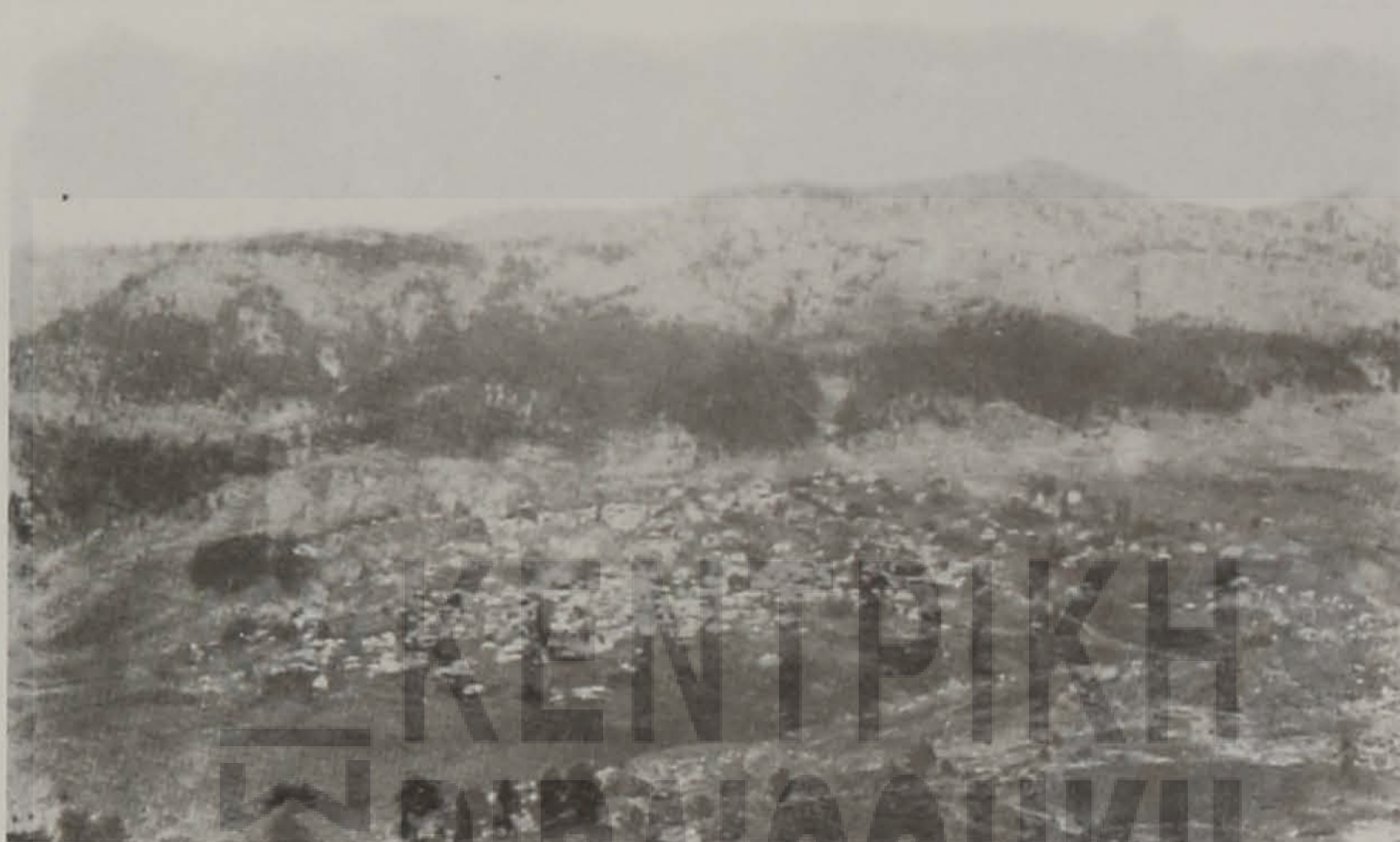
Έτσι η Σαμαρίνα οδηγήθηκε σταδιακά στο μέγιστο φιλελεύθερο βαθμό, ώστε, σε συνδυασμό και με την τέλεια οργανωμένη και αστικοποιημένη ζωή της, να αποτελεί περίπτωση - παράδειγμα μιας θεαματικής μεταμόρφωσης ενός αρχικά απλού και φτωχού οικισμού σε ένα δυναμικό και αστικό μεγαλοοικισμό με αξιοθαύμαστη οικονομική, κοινωνική και πνευματική ζωή.

40. «Εκκλησιαστική Αλήθεια». 1907, σελ. 161.

41. 39. ALAN J. B. WACE - MAURICE S. THOMPSON, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων* κλπ. (βλ. παραπ.), σελ. 91.

42. ΑΝΤΩΝΗ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ, *Ιδεολογική συγκρότηση και εκπαιδευτική οργάνωση των Ελληνοβλάχων στο βαλκανικό χώρο (1850-1913)*, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 413.

43. ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορικά έρευνα εν Σαμαρίνη της Δυτικής Μακεδονίας*, στην «Παγκαρπία Μακεδονικής Γης», Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 460-461.

Γενική άποψη της Σαμαρίνας - από ανατολικά (παλιά φωτογραφία).

Αρχοντόσπιτο στη Σαμαρίνα (το σπίτι του Παγίτσα).

Γαμήλιος χορός έξω από το σπίτι του γαμπρού - Σαμαρίνα.

Το «επιτελείο του αργαλειού»... σε πλήρη δράση - Σαμαρίνα (1911).

Αχιλλέας Λαζάρου

ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΚΑΙ ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ

ΕΛΛΗΝΟΡΟΥΜΑΝΙΚΗ ΦΙΛΙΑ επιγράφεται ρουμανική 15ήμερη εφημερίδα, εμπορική - οικονομική - πολιτιστική, η οποία εκδίδεται στην Αθήνα και είναι δίγλωσση (ελληνικά και ρουμανικά). Στο φύλλο της 14ης Μαΐου 1977 και στη σελίδα 8, δημοσιεύει άρθρο με τον τίτλο «Ρουμανία - Γενική Επισκόπηση». Στην παράγραφο «Πληθυσμός (συμφωνα με την απογραφή της 7ης Ιανουαρίου 1992)» γράφει: «22.788.993 κάτοικοι. Πυκνότητα: 95,7 κάτοικοι ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο. Ρουμάνοι που μένουν έξω από τα σύνορα: περίπου 9 εκατομμύρια - στην Ευρώπη και στη Δημοκρατία της Μολδαβίας, περίπου 4 εκατομμύρια, στην Ουγγαρία, Σερβία, Ελλάδα, Αλβανία, περίπου 2 εκατομμύρια, στις ΗΠΑ και Καναδά, πάνω από 2 εκατομμύρια και οι υπόλοιποι στη Νότια Αμερική, Νότια Αφρική και Αυστραλία».

Πρόκειται για έκθεση, η οποία συντάχθηκε με την προοπτική εντάξεως της Ρουμανίας στο ΝΑΤΟ, όπου δίδεται πληροφορία υπάρξεως Ρουμάνων στην Ελλάδα, Αλβανία κ.α. Επειδή δε σύμφωνα με πρόσφατη ρουμανική μελέτη, δημοσιευμένη σε ρουμανικό επιστημονικό περιοδικό, οι Ρουμάνοι δεν αποδημούν οποιεσδήποτε κι αν είναι οι συνθήκες ζωής στην πατρίδα τους¹, γεννάται εύλογο ερώτημα σχετικό με τους Ρουμάνους Ελλάδας, Αλβανίας...

Αλήθεια, υπάρχει στην Ελλάδα

αρμόδιος, που ενδεχομένως έλαβε γνώση του δημοσιεύματος; Σε καταφατική απίθανη περίπτωση, έσπευσε στην υπεύθυνη διερεύνηση του σημειομένου; Διότι - εξ όσων γνωρίζω, μάλιστα πολύ καλά - ο ακαδημαϊκός και καθηγητής του Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Νικόλαος Γιόργκα², κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, όταν με πρωτοβουλία του Αλεξάνδρου Παπαναστασίου οργανώνεται το διαβαλκανικό συνέδριο, δεν συμμετέχει, εξηγώντας την άρνησή του ως εξής: «Όσον αφορά εμάς: ή είμαστε βαλκανικοί και τότε πρέπει να μετοικήσουμε από τα Καρπάθια, ή είμαστε

1. REVUE ROUMAINE D' HISTOIRE (RRH), 1-2, 1995, 25, όπου διαπίστωση του Neagu Djuvara, ο οποίος αντίθετα με δημοσίευμα προγενέστερο και εκτενέστερο αναπτύσσει το φιλαπόδημο των Βλάχων - Αρμάνων. Βλ. Les Aroumains, INALCO, 1989, 105 κ.εξ.

2. Ν. ΓΙΟΡΓΚΑ, *Εικόνες από την σημερινή Ελλάδα και πέντε διαλέξεις για την σύγχρονη ελληνική ζωή*. Μετάφραση από το ρουμανικό της Κας Μαρίκας Μανέσκου. Εκδόσεις «ΦΛΑΜΜΑ», Αθήνα 1931, 125.

καρπαθιακοί και δεν έχουμε τίποτε στα Βαλκάνια. Αν και πολιτεύομαι, τούτο δε με υποχρεώνει σε τόση άγνοια, όπως άλλους, που πήγανε στο συνέδριο».

Ρουμάνος επίσης ειδικός, ο Ι. Χαϊκίν³, από τις στήλες επιστημονικού περιοδικού της Ρουμανικής Γεωγραφικής Υπηρεσίας διακηρύσσει ότι η Ρουμανία δεν είναι χώρα βαλκανική. Μεταπολεμικά πάλι Ρουμάνος, ο καθηγητής Ιωάννης Μίτρεα⁴, σε ρουμανικό επιστημονικό περιοδικό, το 1977, τονίζει: «*Η εθνογένεση του ρουμανικού λαού έλαβε χώρα στην καρπαθιο-δουναβική περιοχή, η οποία γενικά συμπίπτει με το έδαφος της αρχαίας Δακίας*».

Άλλος Ρουμάνος, ο Ευγένιος Λοζοβάν⁵, που σταδιοδρομεί στο Πανεπιστήμιο της Κοπεγχάγης, αφ' ενός μεν δέχεται την πολύτιμη μαρτυρία του βυζαντινού χρονογράφου Ιωάννου Λυδού, κατά την οποία οι Έλληνες της εποχής του, 6ου αιώνα μ.Χ., υπερτερούν δημογραφικά των άλλων λαών στη Βαλκανική, αλλά παραλλαγμένοι γλωσσικά, χρήστες, εκτός της ελληνικής, και της λατινικής, της ακόμη επίσημης γλώσσας του κράτους, δίγλωσσοι, γενόμενοι δηλα-

δή Ελληνόβλαχοι, δοθέντος ότι το δεύτερο συνθετικό, «Βλάχου», σημαίνει λατινόφωνοι⁶, αφ' ετέρου δε έντονα αρνείται ότι η ρουμανική είναι γλώσσα βαλκανική⁷. Λατινοφωνία Ελλήνων, των οποίων πολλούς και της ενδοχώρας της Βαλκανικής, Δοβρουτσάς, αποκαλεί αυτόχθονες, διαπιστώνει και ο ακαδημαϊκός και καθηγητής του Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Ράντου Βούλπε. Επεξηγεί δε γράφοντας ότι οι Έλληνες, που προρωμαϊκά ασκούν ποικίλα προσοδοφόρα επαγγέλματα στην περιοχή της ΒΑ Βαλκανικής, συνεχίζουν και επί ρωμαιοκρατίας τις παντοίες τεχνικές, εμπορικές, οικονομικές δραστηριότητες, τις οποίες μάλιστα επεκτείνουν και πέρα του Δουνάβεως. Ομως αναγκάζονται να μάθουν και να χρησιμοποιήσουν μια υποτυπώδη, δημώδη, λατινική, μοναδικό πλέον γλωσσικό όργανο των μη ελληνικής καταγωγής πληθυσμών, με τους οποίους συναλλάσσονται⁸.

Διγλωσσους, χρήστες ελληνικής και λατινικής - μάλιστα προφορικής

6. RER, 7-8, 1961, 251, όπου συνοπτική παρουσίαση του Giuliano Bonfante. Βλ. και Α. ARMBRUSTER, *La romanite des Roumains*, Bucuresti 1977, 19.

7. E. LOZONAN, *Onomastique roumaine et balcanique*, Vie Congrès International de Sciences Onomastiques, Munchen 1961, 225 σημ. 1.

8. Πρ. V. PARVAN, *Inceputurile vietii romane la gurile Dumarii*, Edita a II-a, ingrijita si adnotata de Radu Vulre. Editura stiintifica, Bucuresti 1974, 193 σημ. 314. Βλ. και ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Οι Βλάχοι των Βαλκανίων, Ο άγνωστος ελληνισμός των Βαλκανίων*, Εταιρεία των φίλων του Πολεμικού Μουσείου, Αθήνα 1996, 45-111.

3. J. HAIKIN, *Romania nu este o tara balcanica*, Buletinul Soc. Regale Romane de Geografie, 38, 1919, 232 κ.εξ.

4. IOAN MITREA, *Teritoriul de formare a poporului roman, vatra luptei seculare pentru unitate si independenta*, Carpica, 9, 1977, 39.

5. E. LOZOBAN, *Byzance et la romanite scythique*, Revue des Etudes Roumaines (RER), 5-6, 1960, 223: «... Bien que les habitants (της Βαλκανικής) fussent des Grecs ils parlaient tous le latin».

και γραπτής - αποκαλύπτει και στην κυρίως ελληνική χερσόνησο (Μακεδονία και νοτιότερα) ο επίσης ακαδημαϊκός και καθηγητής του Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Γεώργιος Μπρατιάνου⁹.

Ακραιφνέστατος Ρουμάνος, ο Κικέρων Πογκίρκ¹⁰, καθηγητής του Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, μετέπειτα δε Μπόχουμ της Γερμανίας, και γενικός γραμματέας του Ινστιτούτου Ρουμανικών Σπουδών, Κάρολος ο Α΄, του Παρισιού, είναι ευφημότατα γνωστός, λόγω της περισπούδαστης διδακτορικής διατριβής του στο Πανεπιστήμιο του Λένινγκραντ, με την οποία αποδεικνύει την ελληνικότητα της αρχαίας μακεδονικής διαλέκτου, συνακόλουθα δε και των αρχαίων Μακεδόνων. Επιπρόσθετα με μεταγενέστερο περιεκτικό και απόλυτα σαφές μελέτημα αποκαθιστά την ελληνικότητα όλων των άλλων ελληνικών φύλων, όπως των Ευρυτάνων, για τους οποίους εκφράστηκαν επιφυλάξεις συνεπεία παρερμηνείας χωρίων αρχαίων Ελλήνων ή Λατίνων συγγραφέων, ιδίως δε του Θουκυδίδη

9. G. BRATIANU, *Une enigme et un miracle historique: le peuple roumain*, Bucarest 1942, βλ. και ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Οι Βλάχοι του Ολύμπου*. Πρακτικά του Β΄ Πανελληνίου Συνεδρίου της Λαογραφικής - Αρχαιολογικής Εταιρείας Ελασσόνας, Ελασσόνα 1986, 139-148.

10. G. POGHIRC, *Considerations sur le lexique de l'ancien macedonien*, *Philologica et Lihguistica*, Bochum 1983, 37-47. Βλ. και ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Φεραίοι ρωμαϊκών χρόνων και Βλάχοι Βελεστίνου*, Υπέρεια Α. Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου «Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας», Βελεστίνο 30-31 Μαΐου - 1 Ιουνίου 1986, Αθήνα 1990, 141-157.

(111, 95 - «αγνωστότατοι γλώσσαν»). Εξ' άλλου, ο ίδιος ορίζει ακριβώς τον χώρο και χρόνο εμφανίσεως της λατινικής στη Βαλκανική, καθώς και τα αίτια, που επιβάλλουν την πρώτη χρήση της. Πράγματι, όταν οι Κερκυραίοι δεινοπαθούν εξ αιτίας των πειρατειών και ληστρικών επιδρομών ιλλυρικών φύλων, αποτείνονται στη ρωμαϊκή Σύγκλητο, η οποία συγκατανεύει στην αποστολή εκστρατευτικού σώματος, επειδή οι Ιλλυριοί δεν φείδονται των ρωμαϊκών συμφερόντων, που εκπροσωπούν Ρωμαίοι επιχειρηματίες¹¹. Για την αντιμετώπιση των επιδρομέων συμφωνείται σύμπραξη ελληνορωμαϊκή. Οι δε στρατεύσιμοι των ελληνικών πόλεων καλούνται να μάθουν στοιχεία της γλώσσας των Ρωμαίων, ώστε να συντελείται ο ενδεδειγμένος συντονισμός στρατιωτικών επιχειρήσεων κατά των Ιλλυριών, οι οποίες λαμβάνουν χώρα στον χώρο της Βορείου Ηπείρου, το 220 π.Χ., που εκλαμβάνεται και ως χρονική αφετηρία διάδοσεως της λατινικής στην ελληνική χερσόνησο, όπως διεξοδικά αναπτύσσει την έναρξη της λατινοφωνίας Ελλήνων προ της ρωμαιοκρατίας ο

11. G. POGHIRC, *Asupra unui pasaj controversat din Tucidide*, Δελτίον Ρουμανικής Βιβλιογραφίας (ΔΡΒ), ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1, 1971, 5-8, μεταφρασμένο από τη Μαρία Γ. Παπαγεωργίου. Βλ. και ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Εθνολογική αξία του πρωτοτύπου κειμένου της Αιτωλορωμαϊκής Συνθήκης (212 π.Χ.)*, *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1989, 223-242 - ανατύπωση από την Επιτροπή Ενημερώσεως για τα Εθνικά Θέματα, Ιωάννινα 1989, και Πρακτικά Α΄ Αρχαιολογικού και Ιστορικού Συνεδρίου Αιτωλοακαρνανίας, Έκδοση 1991.

καθηγητής Πογκίρκ¹².

Υφίστανται, λοιπόν, Ρουμάνοι στην Ελλάδα ή αναβιώνει τεχνηέντος η προπολεμική ρουμανική προπαγάνδα και εντός της ελληνικής πρωτεύουσας; Προφανέστατα συμβαίνει το δεύτερο σαν επακόλουθο ανυπαρξίας Ελλήνων ειδικών, επιλεγμένων με κριτήρια επιστημοσύνης και ήθους, τόσο στα αρμόδια υπουργεία όσο και στη Βουλή και σε όλες τις καίριες θέσεις του ελληνικού δημοσίου. Τοποθετούνται δε, για να στρογγυλοκάθονται, κομματικοί εγκάθετοι ή θεσιθήρες παραπολιτικής συμπαιγνίας, ακατάλληλοι και ανίδεοι, αδιάφοροι και άπραγοι, άποπτοι και ακατάγνωστοι! Τεχνητό είναι το ζήτημα, όπως έγκαιρα παρατηρεί ο Ιταλός Αμαντόρε Βιρζίλι¹³

12. G. POGHIRC, *Romanisation linguistique et culturelle dans les Balcanes*, Les Roumains, INALCO, 1989, 16 και 18. Το γαλλικό πρωτότυπο του Poghirc βλ. ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Καταγωγή και επίτομη ιστορία των Βλάχων της Αλβανίας*, Ηπειρωτικό Ημερολόγιο 1993-1994, και ανάπτυξη Επιτροπής Ενημερώσεως για τα Εθνικά Θέματα, Ιωάννινα 1994, 18, και μετάφραση στην αλβανική: ΑΚ. Γ. LAZARU, *Origjina dhe historia petmbledhese e Vlleheve te Shqiperise*, Janine 1994, 18.

13. GIOVANNI AMADORE VIRGILIJ, *La Questione Rumeliota*, Bitonto 1909, 110. Πρ. και Ε. ΑΒΕΡΩΦ - ΤΟΣΙΤΣΑ, *Η πολιτική πλευρά του Κουτσοβλαχικού ζητήματος*. Προλογίζουσι Σοφ. Ελ. Βενιζέλος, Αντ. Σαμαράς, Στ. Παπαθεμελής. Επιμ.: Αχ. Γ. Λαζάρου - 3η έκδ. (Φιλολογικός, Ιστορικός, Λογοτεχνικός Σύνδεσμος (ΦΙΛΟΣ) Τρικάλων - Ίδρυμα Ε. Αβέρωφ-Τοσίτσα), Τρίκαλα 1992, 163: «Το ζήτημα αυτό, ως τεχνητό δημιούργημα, αποτελεί ίσως κάτι το μοναδικό και το εκπληκτικό στη διεθνή ιστορία».

και συνομολογεί ο Ρουμάνος Μιχαήλ Κογκαλνιτσεάνου¹⁴.

Κατά τη λήξη περίπου του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου η μετά το 1848 επινοημένη για λόγους πολιτικούς, στρατηγικούς, οικονομικούς θεωρία περί καθόδου Δακών (Ρουμάνων) στην Ελλάδα απορρίπτεται και από τον κατ' εξοχήν υπέρμαχό της Θεόδωρο Καπιντάν¹⁵. Κι αυτό διότι εναντίον της υπήρξαν συντριπτικά τα πορίσματα και της ρουμανικής επιστήμης, όπως των Τ. Παπαχατζή, Σατσερντοτσεάνου, Δραγκομίρ, καθώς και άλλων χωρών, όπως π.χ. των Τοματσέκ, Ταμάς, Γκυόνι, Λεμέρλ, Κάνκοβα κ.ά.¹⁶.

Αυτόχθονες είναι οι λατινόφωνοι του ελληνικού χώρου, οι Βλάχοι - Αρμάνοι¹⁷, κατά τα πορίσματα πάλι

14. Μετάφραση της ιταμής ομολογίας του Ρουμάνου πολιτικού Kogalniceanu βλ. Α. Κ. ΑΝΑΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Μακεδονικός Αγών 1903-1908*, Θεσσαλονίκη 1956, 438, και ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Βαλκάνια και Βλάχοι* (έκδοση Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός), Αθήναι 1993, 204, σημ. 41.

15. ΤΗ. CAPIDAN, *Limba si cultura*, Bucuresti 1944, 290. Βλ. και ACHILLE G. LAZARU, *L'aroumain et ses rapports avec le grec*, 206, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1986, 97 κ.εξ., όπου εξ αρχής έκθεση και σχολιασμός των ισχυρισμών του Capidan.

16. Για ακριβείς παραπομπές στον καθένα από τους αναφερόμενους επιστήμονες βλ. ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Βλάχοι Ελλάδος και Ευρωπαϊκή Ένωση*, Παρνασσός, 37, 1995, ιδίως δε ανατυπώσεις του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός και της Επιτροπής Ενημερώσεως για τα Εθνικά Θέματα με νέα σελιδαρίθμηση και ευρετήρια, που διευκολύνουν την αναζήτηση - κυρίως βλ. σελ. 15, σημ. 64-85.

της ρουμανικής επιστήμης, όπως των Ξενόπολ, Παρβάν¹⁸, Τ. Παπαχατζή, Ρ. Βούλπε, Α. Προκόποβιτς κ.ά. Εντοπιότητα των Βλάχων Ελλάδος επισημαίνουν και ειδικοί άλλων χωρών, όπως οι Ρ. Πινόν, Γουέις και Τόμσον, Νιέντερλε, Ταγιά, Βουκάνοβιτς, Σιβινιόν, Φάιλλερ κ.ά. Αντίστροφα βαίνει πλέον η αλήθεια. Περίτρανα αποκαλύπτεται άνοδος από τα Βαλκάνια, ακόμη και από Θεσσαλία, στην πέρα του Δουνάβεως Δακία, μάλιστα κατόπιν ρουμανικών μελετών διακεκριμένων επιστημόνων, όπως των Οβιδίου Ντενσουσεάνου, Τ. Παπαχατζή, Ν. Ρομάν, Α. Νταϊκοβίτσιου, καθώς και του Ούγγρου Κ. Καντλέκ, των Γάλλων Εδουάρδου Μπουρσιέ, Παύλου Γκάρντ κ.ά.¹⁹

Έλληνες άλλωστε προϋπάρχουν των Ρωμαίων στη Δακία. Κατέχουν δε και μεγάλα αξιώματα, όπως ο Α-

17. Βλ. Ανωτ., σημ. 16 και ACHILLE G. LAZAROU, *Valaques balkaniques*, Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών (ΕΕΒΣ).

18. V. PARVAN, *Dacia*, Bucuresti 1972, 99, 135, D. PIPPIDI, *Acornion al lui Dionysios*, Dictionar de Istorie Veche a Romaniei (DIVR), Bucuresti 1976, 16-17.

19. H. DAICOVICIU, *Apollodoros*, DIVR, 39a, W. FROEHNER, *La Colonne Trajane*, Paris 1865, S. REINACH, *La colonne Trajane au musee de Saint-Germain*, Paris 1886, THEOHARI ANTONESCU, *Columna Traiana*, Iasi 1910, E. PANAITESCU, *Columna lui Traian in lumina noilor cercetari*, Revista Istorică 6, 1920, nr. 10-12, R. BIANCHI BANDINELLI, *Il maestro delle impresse di Traiano*, Storicita dell' arte classica, Firenze 1950, C. DAICOVICIU, H. DAICOVICIU, *Columna lui Traian*, ed. A II-lea, Bucuresti 1968.

κορνίων, «υπουργός εξωτερικών» επί της βασιλείας του Βυρεβίστα. Με την κατάκτηση της Δακίας από τους Ρωμαίους εμφανίζονται εξίσου σημαντικές προσωπικότητες, όπως ο μηχανικός - αρχιτέκτων Απολλόδωρος, που κατασκευάζει στο Δούναβη την περίφημη γέφυρα Ντρομπέτα και φιλοτεχνεί τη Στήλη του Τραϊανού, αριστούργημα καλλιτεχνικό και μοναδική πηγή ιστορίας της Δακίας. Πολύπλευρη δε και πολύτιμη είναι και η προσφορά του αρχιάτρου Κρίτωνος²⁰, ο οποίος εκτός της ιατρικής συμβάλλει και με τη συγγραφή *Γετικά*, όπου ιστορεί τους δακικούς πολέμους, κατά τους οποίους διακρίνεται ο Μακεδόνας, Ελληνόβλαχος, Μάξιμος, αιχμαλωτίζοντας και αποκεφαλίζοντας τον τελευταίο βασιλιά της Δακίας Δεκέβαλο.

Μετέπειτα επί αιώνες, αδιάλειπτα, φιλαπόδημοι ή φιλελεύθεροι Έλληνες μετακινούνται προς Δακία²¹, της οποίας οι εκρωμαϊσμένοι κάτοικοι το πολιτικό όνομα *Ρωμάνος* αποβάλλουν μετά την εγκατάλειψή της από τον Αυρηλιανό και τη μακράιωνη δουλεία τους σε ποικιλώνυμους κατακτητές, επειδή αλλοιώνεται σημασιολογικά αποκτώντας ταπεινωτικό περιεχόμενο, ιδίως δούλος²².

20. I.I. RUSSU, *Getica lui Statilius Crito*, Studii Clasice 14, 1972, 111-126.

21. FANOULA PAPAZOGLU, *Quelques aspects de l'histoire de la province de Macedoine*, ANRW, 1975, 346.

22. G. LACOUR - GAYER, *La question des Roumains d' Autriche-Hongrie*, Paris 1915, 11: «... en roumain le mot roman est synonyme de serf». Βλ. και BRATIANU, έ.α., 217.

Την δε κάθαρση και επαναφορά σαν εθνικού ονόματος, κατά τον καθηγητή Τζιούγκλεα²³, πραγματώνει πρώτος ο Έλληνας καλόγερος Κορέσης, ο οποίος ταυτόχρονα τυπώνει βιβλία στη ρουμανική γλώσσα. Επίσης Έλληνας, ο Δανιήλ Φιλιππίδης, κατά την ομολογία και του Ρουμάνου ιστορικού Στανέσκου²⁴, καθιερώνει το εθνώνυμο *Ρουμανία*, που ποτέ δεν υπήρξε στη Δακία, διότι η δημιουργία του είναι μεταγενέστερη της εγκαταλείψεώς της²⁵. Έλληνας και ακριβέστερα Ηπειρώτης²⁶ είναι ο ηγεμόνας Μιχαήλ ο Γενναίος, που κατανικά τον Αύγουστο του 1595 τους Τούρκους και συλλαμβάνει το σχέδιο αναγεννήσεως του Βυζαντίου²⁷. Ελληνόβλαχοι είναι ο ηγεμόνας Βασίλειος Λούπος²⁸, Βορειοηπειρώτης, και ο «Οικουμενικός Άνθρωπος» Νικόλαος Σπαθάρης, επιλεγόμενος και Μιλέσκος²⁹. Ο πρώτος εισάγει επίσημα την ελληνική γλώσσα στις παραδουνάβιες ηγεμονίες και αποβαίνει αποφασιστικός και περιώνυμος υποστηρικτής του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Ο δεύτερος αναδεικνύεται μεγάλος Ελληνιστής³⁰, επιδέξιος διπλωμάτης και προ πάντων σωτήρας της Ευρώπης από τον εξισλαμισμό κατά το 1683³¹.

23. G. GIUNGLEA, *Coresi face cea dintii apropiere intre «roman» si «ruman»*, Biserica Ortodoxa Romana (BOR), 5-6, 1935, 226 κ.εξ. Βλ. και ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Η συμβολή του Αιγαίου στη γένεση της Ρουμανίας. Η περίπτωση της Χίου: Διάκονος Κορέσης*, Παρνασσός 32, 1990, 290-308.

24. E. STANESCU, «Romanie»: *Histoire d'un mot. Developpement de la conscience d'une unite territoriale chez les Roumains aux*

Επιλογικά, σύμφωνα με τα στοιχεία, που προσκομίζει ο δισέγγονος

XVIIe-XIXe siecles, Balcan Studies 10, 1969, 76 κ.εξ. ΜΑΡΙΑ ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ - ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, *Οι Βαλκανικοί λαοί*, Ιωάννινα 1978, 173.

25. ΣΤΑΥΡΟΥ Ι. ΚΟΥΡΟΥΣΗ, *Ελληνική παιδεία και εθνική συνείδησις των Ελλήνων από της αρχαιότητος εις το Βυζάντιον*, Αθήναι 1993, 42, όπου ο χρόνος και η αιτία γενέσεως του όρου Ρωμανία. Οι κάτοικοι των παραδουναβίων ηγεμονιών στερούνται εθνικού, ενιαίου ονόματος. Χρησιμοποιούν περιφερειακές, τοπικές, ονομασίες. Βλ. VIRGIL CANDEA, *Σύντομη ιστορία της Ρουμανίας*, Αθήνα 1978, 25-26.

26. ΑΛΚΗΣ ΜΥΡΣΙΝΗΣ - ΜΑΝΘΟΣ, *Ένας Ηπειρώτης στη ρουμανική ιστορία και ποίηση*, Ηπειρωτική Εστία 297-298, 1977, 168. AL. GIORANESCU, *Un temoin Espagnol de la Campagne roumaine de 1595*, RER 9-10, 1965, 77-96. A. PIPPIDI, *La resurrection de Byzance ou l' unite politique roumaine: L' option de Michel le Brave*, RESEE 13, 1975, 375.

27. ZEITSCHRIFT FUR BALKANOLOGIE 9, 1973, 6, σημ. 2.

28. N. IORGA, *Vasile Lupu ca urmator al imparatilor de Rasarit in tutelarea Patriarchiei de Constantinopol si a bisericii ortodoxe*, AAR-MSI III, 36, 1913, 207-236. FR. PALL, *Les relations de Basile Lupu avec l' Orthodoxie et particulierement avec le Patriarcat de Constantinople*, Balcania 8, 1945, 66-140. ARIADNA CAMARIANO-GIORAN, *Les Academies princieres de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, 142, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1974, 4-5, για την εισαγωγή της ελληνικής γλώσσας στη ρουμανική εκκλησία, και 12, όπου διεκδικεί το θρόνο του Βυζαντίου ως Έλληνα!

29. ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Nicolae Milescu o Λάκων «Homo Universalis»*, Πρακτικά Α' Λακωνικού Συνεδρίου 11, Αθήναι 1980, 188-198, και Ν. Σπαθάρης (1636-1708), ο πρώτος Νεοέλληνας στην Κίνα, Ελευθερία

του Δανιήλ Φιλίππιδη³², κατά τις αρχές του 19ου αιώνα, οι Έλληνες στη Ρουμανία υπερβαίνουν το εκατομμύριο. Τι απέγιναν; Τους έφαγε η «φιλία» ή η λυκοφιλία; Μήπως επαναλαμβάνεται στην πράξη η λαϊκή παροιμία «Αυτοί που μας χρωστούσαν...» ή η άλλη «Μπήτε, Σκύλοι, αλέστε...»; Πώς εκφεύγουν του έρκους των οδόντων αρμοδίων της επίσημης ελληνικής πλευράς δηλώσεις, κατά τις οποίες η παρουσία ενόπλων Ρουμάνων στην Αλβανία αποσκοπεί στην προστασία «ρουμανικής» μειονότητας, όταν οι Βλάχοι της Αλβανίας και μέχρι του 1996 απερίφραστα εκφράζουν δημόσια, όπως στο πρόσφατο βλαχολογικό συνέδριο του Φράιμπουργκ της Γερμανίας, την ελληνικότητα, δηλώνοντας ότι είναι Ελληνόβλαχοι; Επιτέλους, δεν έφτασε ο καιρός για κάποια υπευθυνότητα, σοβαρότητα και στοιχειώδη γνώση των περιπετειών του ελληνικού έθνους, των οποίων απότοκοι είναι και οι Ελληνόβλαχοι, ώστε να μην αποθρασύνονται οι οφειλέτες μας; Είναι τόσο δύσκολο να πληροφορούνται οι αρμόδιοι της ελληνικής πλευράς τα επιστημονικά δεδομένα για τα ελληνικά δίκαια και εθνικά συμφέροντα, ώστε να μην καταντά ο Έλληνας ξένος στην ίδια την πατρίδα του ή στην αλύτρωτη Βόρειο Ήπειρο;

Μόλις την 29η Μαρτίου του 1994

(Λαρίσης), φύλλο 27ης 4ου 1986, 6 και Ν. Σπαθάρης, ένας Έλληνας στο Πεκίνο, αυτ. 25-5-1986, 6.

30. CAMARIANO - GIORAN, έ.α. 7, όπου χαρακτηρίζεται έξοχος Ελληνιστής.

31. ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Πώς σώθηκε η Ευρώπη, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 2-3-1997, 61.

32. ΘΕΟΔΟΣΗ Κ. ΣΠΕΡΑΝΤΣΑ, Τα περισώθεντα έργα του Αργύρη Φιλίππιδη, Αθήναι 1978, 323-324.

ο έ.α. Δ. Γ. Παπαγεωργίου εξ αφορμής της ιδρύσεως στη Θεσσαλονίκη Γεν. Προξενείου της Ρουμανίας έγραφε: «*Εν τω μεταξύ εκ Βορείου Ηπείρου ακούονται φωναί απογνώσεως των εκεί εγκατεστημένων Βλάχων, οι οποίοι καταγγέλλουν την άσκησιν δριμείας προπαγάνδας εκ μέρους της ρουμανικής Κυβερνήσεως δια αποστολής χρημάτων, χειροτονιών ιερέων υπό Ρουμάνων, αποστολών ρουμανικών εκδόσεων προελεύσεως Γαλλίας και ΗΠΑ, προσφορών ρουμανικών υποτροφιών, αι οποίαι περιλαμβάνουν δωρεάν μετάβασιν, φοίτησιν, σίτισιν και διαμονήν εις την Ρουμανίαν Βλάχων σπουδαστών, κ.ά.*».

Πότε θα αντιληφθεί, επιτέλους, η ελληνική Κυβέρνησις ότι η Διπλωματία δεν πρέπει να περιορίζεται εις φιλοφρονήσεις και μειδιάματα, αλλά να επιδιώκει την ορθήν αντιμετώπισιν των Εθνικών μας θεμάτων, μεταξύ των οποίων είναι και η απόκρουσις της εχθρικής προπαγάνδας; Διότι είναι απαράδεκτον, οι Βλάχοι, έν εκλεκτόν τμήμα του Ελληνισμού, να αποτελούν σήμερα τον στόχο της ρουμανικής προπαγάνδας, ημείς δε να αντιπαρερχόμεθα την απειλήν θυσιάζοντας τα ζωτικά συμφέροντα της Ελλάδος εις τον βωμόν των διπλωματικών φιλοφρονήσεων και των «θερμών φιλικών σχέσεων», άνευ ουσιαστικού αντικρύσματος και, βεβαίως, εις βάρος του Ελληνισμού.

Ομολογουμένως δημιουργεί εύλογα ερωτηματικά η ελληνική κρατική ακηδία στο ζήτημα των Βλάχων, ιδίως, όταν η ρουμανική επιστήμη αντιτίθεται στη ρουμανική προπαγάνδα, συνάμα δε ρουμανική επιστήμη και πολιτική, οι οποίες συνυπάρχουν στο πρόσωπο του Γιόργκα, προσφέρουν στην ελληνική πλευρά τα ισχυρότερα επιχειρήματα αποσοβήσεως της προπαγάνδας.

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ ΦΑΝΗ ΚΑΚΡΙΔΗ - Δ. Κ. ΖΑΝΝΑ - Κ. Σ. ΚΑΝΕΒΑ - ΔΗΜΗΤΡΗ ΣΤΑΜΕΛΟΥ - ΓΙΩΡΓΟΥ ΧΙΟΝΙΔΗ - ΑΝΤΩΝΗ ΚΟΛΤΣΙΔΑ

ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ, *Ιδεολογική και εκπαιδευτική οργάνωση των Ελληνοβλάχων στο βαλκανικό χώρο (1850-1913). Η εθνική και κοινωνική διάσταση* (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 1994 («Κυριακίδης» - ISBN 960-343-250-4).

«Αγαπητέ μου κ. Κολτσίδα, Ως κατ' επιλογήν Ηπειρώτης σάς ευχαριστώ για

ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ, *Ιδεολογική και εκπαιδευτική οργάνωση των Ελληνοβλάχων στο βαλκανικό χώρο (1850-1913). Η εθνική και κοινωνική διάσταση* (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 1994 («Κυριακίδης» - ISBN 960-343-250-4).

ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ. «Αγαπητέ κ. Κολτσίδα, Σας ευχαριστούμε πολύ, που είχατε την καλοσύνη να προσφέρετε για τον εμπλουτισμό της βιβλιοθήκης του Μουσείου μας ένα αντίτυπο της διδακτορικής σας διατριβής «Ιδεολογική συγκρότηση και εκπαιδευτική οργάνωση των Ελληνοβλάχων στο Βαλκανικό χώρο (185-1913)».

ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ, *Ιστορία της Βωβούσας. Απομνημονεύματα Απόστολου Χατζή ή Τσαρουχά για τη Βωβούσα Ιωαννίνων του 19ου αιώνα*, Θεσσαλονίκη 1997 («Κυριακίδης» - ISBN 960-343-399-3).

«Αγαπητέ Αντώνη, Σ' ευχαριστώ για την αποστολή της νέας σου εργασίας για την Ιστορία της Βωβούσας, σύμφωνα με τα Απομνημονεύματα του Απόστολου Χατζή ή Τσαρουχά. Έκανες μια σπουδαία δουλειά. Το ιστορικό περίγραμμα που δίνεις, η ανάλυση και κριτική αποτίμηση

το θαυμάσιο δώρο σας – αυτή την πολύπλευρη και τόσο γερά τεκμηριωμένη μονογραφία για τους Βλάχους, που πραγματικά καλύπτει ένα κενό της βιβλιογραφίας μας. Σας συγχαίρω και είμαι εξαιρετικά περήφανος που έχω τέτοιο μαθητή! Καλή δύναμη για παραπέρα».

ΦΑΝΗΣ Ι. ΚΑΚΡΙΔΗΣ

Το έργο αυτό, προϊόν μόχθου και αγάπης προς το Ελληνοβλαχικό στοιχείο, το οποίο άλλωστε πολύπλευρα αποτέλεσε αντικείμενο των ερευνών σας, πέραν της επιστημονικής καταξίωσης που σας προσφέρει, αποκτά και τη διάσταση της προσωπικής σας προσφοράς στο Έθνος. Γιατί, καθώς τα εθνικιστικά προβλήματα στη Βαλκανική διαρκώς αναζωπυρώνονται, το βιβλίο σας έρχεται να προσθέσει ένα ακόμη δόρυ στο ελληνικό επιστημονικό οπλοστάσιο του αγώνος κατά παντός πλαστογράφου της ιστορίας μας».

Δ. Κ. ΖΑΝΝΑΣ - Κ. Σ. ΚΑΝΕΒΑΣ

των απομνημονευμάτων, οι πλούσιοι και τόσο κατατοπιστικοί υπομνηματισμοί που φανερώνουν και την ευρύτερη ιστορική εποπτεία που διαθέτεις, καθώς θεμελιώνεις τις απόψεις σου με διεξοδικές βιβλιογραφικές πηγές, όλα συνθέτουν μian εντυπωσιακήν ενότητα. Αξιοποίησες με τρόπο επαγωγικό το κείμενο του Απόστολου Χατζή. Σε συγχαίρω από καρδιάς και για την καινούρια σημαντική εργασία σου».

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΤΑΜΕΛΟΣ

ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ, *Ιστορία της Βωβούσας. Απομνημονεύματα Απόστολου Χατζή ή Τσαρουχά για τη Βωβούσα Ιωαννίνων του 19ου αιώνα*, Θεσσαλονίκη 1997 («Κυριακίδης» - ISBN 960-343-399-3).

Η αξία και η ιστορική χρησιμότητα των απομνημονευμάτων του Απόστολου Χατζή ή Τσαρουχά αποκτά ιδιαίτερη σημασία και γενικότερο χαρακτήρα με την αναφορά τους στην επίμαχη περίοδο του 19ου αιώνα.

Το νέο βιβλίο του ιστορικού - Διδάκτορα Αντώνη Κολτσίδα παρουσιάζει ένα τμήμα του νεότερου ελληνισμού που αφορά την ιστορία της Βωβούσας, της ευρύτερης περιοχής και τους αγώνες των Ελληνοβλάχων κατοίκων της μέσα στο επαναστατικό πλαίσιο του 19ου αιώνα. Με τους πλούσιους υπομνηματισμούς του έργου και τη βαθιά ιστορική γνώση του μελετητή η «Ιστορία της Βωβούσας» αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα συγγραφής τοπικών ιστορικών μονογραφιών που διευκρινίζουν και ολοκληρώνουν επιτυχέστερα τη σύνολη νεοελληνική μας ιστορία.

Η «Ιστορία της Βωβούσας», έτσι όπως προκύπτει μέσα από τα απομνημονεύματα του Απόστολου Χατζή ή Τσαρουχά περιλαμβάνει δυο τμήματα: Το πρώτο τμήμα αναφέρεται στη Βωβούσα, στους κατοίκους της και στην ευρύτερη περιοχή: Τοποθετείται η Βωβούσα στο γενικότερο χώρο των Ζαγοροχωρίων και χοροθετείται τοπικά και γίνεται αναφορά στους πρώτους οικισμούς και τον πληθυσμό της. Εξαιτίας τις επερχόμενης πανούκλας, των ληστρικών επιδρομών και του εκφοβισμού από τις τουρκικές δυνάμεις - και κυρίως από την καταπίεση του Αλή πασά - οι βωβουσιώτες μετά το 1817 εγκαταλείπουν τον οικισμό τους και μεταναστεύουν στη Λαμία, στην Κεντρική Μακεδονία και στη Φιλιππούπολη της Βουλγαρίας. Στο χρονικό διά-

στημα 1825-1831 επιστρέφουν και πάλι στη Βωβούσα, όπου αρχίζουν μια νέα προσπάθεια επιβίωσης, αφού οι γειτονικοί οικισμοί και οι ληστές προκαλούσαν συνεχή και ανυπέβλητα προβλήματα. Τελικά επιβιώνουν και κάπως ηρεμούν στις αρχές του 1900. Παρόλα αυτά όμως οι κάτοικοι είναι ανασφαλείς και τα προβλήματα συνεχίζονται.

Το δεύτερο τμήμα αναφέρεται σε επώνυμους βωβουσιώτες οπλαρχηγούς, αγωνιστές και παράγοντες του οικισμού, η ζωή και η δράση των οποίων συμπληρώνει την ιστορική εικόνα της Βωβούσας στα χρόνια του 19ου αιώνα. Παρουσιάζονται εδώ ο Μπαλτσιόκας, ο Νικόλαος Δούβλης, ο Χριστόδουλος Χατζηπέτρος, ο Ρήγας Κυρζήσης - Φεραίος, ο Αναγνώστης Χατζηγεωργίου, ο Ευθύμιος Ζήκος, ο Παπαϊωσήφ, ο Βασιλάκης (Βασίλειος Αναγνώστου Χατζηγεωργίου), οι αδελφοί Κώστας και Γιώργος Μπέλτσιος και πολλοί άλλοι.

Μεθοδολογικά σ' αυτή την ιστορική έκδοση των απομνημονευμάτων του Απόστολου Χατζή ή Τσαρουχά δίνεται το ιστορικό περίγραμμα της πολιτικής και της κοινωνικής κατάστασης του ελληνισμού στον Ηπειρωτικό και το Μακεδονικό χώρο κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, το οποίο διαμορφώνει και τη στάση και τη συμπεριφορά των βωβουσιωτών και καθορίζει και ερμηνεύει και το κλίμα της εποχής. Δίνονται επίσης βιογραφικά στοιχεία του Απόστολου Χατζή ή Τσαρουχά και το ιστορικό της αρχικής καταγραφής των απομνημονευμάτων, ενώ διευκρινίζονται τα προβλήματα αυτής της καταγραφής και καθορίζεται και η τελική μορφή τους. Στη συνέχεια εμφανίζεται το περιεχόμενό τους και η αξία τους.

Μετά από τα παραπάνω παρουσιάζονται τα απομνημονεύματα του Απόστολου Χατζή ή Τσαρουχά και κρίνονται ιστορικά με πληθώρα αναφορών σε πηγές, γεγονότα

και στοιχεία, τα οποία διασταυρώνουν τις πληροφορίες τους και οριοθετούν και τη δική τους συμβολή στη γενικότερη έρευνα της Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού.

Τέλος δίνεται ένα ουσιαστικό και ευ-sύννοπτο Summary και Résumé, η βασική και απαραίτητη βιβλιογραφία της κριτικής

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ε. ΦΩΤΙΑΔΗΣ, *Πηγές της Ιστορίας του Κρυπτοχριστιανικού Προβλήματος*, Θεσσαλονίκη 1997 - έκδοση Αδελφών Κυριακίδη (ISBN 960-343-409-4 / Αριθμός εκτύπωσης: 215 / © 1997).

Ένα πολύτιμο και βασικό πλέον έργο, το οποίο έρχεται να καλύψει το μεγάλο κενό που υπάρχει γύρω από την ιστοριογραφία του κρυπτοχριστιανικού προβλήματος. Ο καθηγητής Κωνσταντίνος Φωτιάδης μ' αυτή την πράγματι μνημειώδη έκδοσή του έρχεται να διευκρινίσει, να δια φωτίσει και κυρίως να περισώσει και να ταξινομήσει τις πολύτιμες αρχειακές πηγές που υπάρχουν ή που κατέγραψε, οριοθετώντας συγχρόνως το δραματικό κεφάλαιο των κρυπτοχριστιανών του Πόντου.

Ο Κωνσταντίνος Φωτιάδης μετά από πολύχρονες έρευνες σε διάφορα ελληνικά ιστορικά αρχεία, στα κρατικά αρχεία της Ρωσίας, σε μικρές και μεγάλες βιβλιοθήκες, σε ιδιωτικές συλλογές και μέσα από προσωπικές καταγραφές - μαρτυρίες κατάρθωσε να συγκεντρώσει ένα ογκώδες πρωτότυπο και πρωτογενές υλικό, το οποίο αποτελεί πράγματι «πηγή» για το επίμαχο κρυπτοχριστιανικό πρόβλημα. Έτσι κοντά στα σχετικά κείμενα, τα άρθρα, τις διηγήσεις, τις λαϊκές αφηγήσεις που γράφτηκαν από συγγενείς και φίλους κρυπτοχριστιανών και τις πληροφορίες που γράφτηκαν από ξένους περιηγητές, από ταξιδιώτες, αλλά και από ερευνητές, το αρχειακό υλικό, οι «πηγές» του καθηγητή Φωτιάδη έρχονται να ολοκληρώσουν και

έκδοσής τους, το εύχρηστο και χρήσιμο γενικό ευρετήριο και η όλη εργασία κλείνει με ένα παράρτημα με εικόνες (διαγράμματα, χάρτες, έγγραφα, έντυπα, φωτογραφίες κ.ά.).

ΓΙΩΡΓΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

να ερμηνεύσουν συνολικά το όλο Ζήτημα.

Κατά την παρουσίαση των εγγράφων προτιμήθηκε από τον ερευνητή η χρονολογική τους κατάταξη, ανεξάρτητα αν είναι πρωτότυπα, μεταφρασμένα ή είναι από διαφορετικά αρχεία και τόπους προέλευσης, ενώ παράλληλα τηρήθηκε η ορθογραφία τους και δεν έγιναν επεμβάσεις παρά μόνο όπου κάτι τέτοιο κρίθηκε εντελώς απαραίτητο. Το βιβλίο αποτελείται από 580 σελίδες: Ο λαθρόβιος Ελληνισμός του Πόντου σήμερα, τα έγγραφα - πηγές, η περίληψή τους, η βιβλιογραφία, το ευρετήριο και παράρτημα με έγγραφα και εικόνες.

Το βιβλίο αυτό με το πολύτιμο αρχειακό - συλλεκτικό υλικό αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο στα χέρια των νεότερων ιστορικών και ομολογουμένως έναν άριστο οδηγό στην πορεία της διερμηνείας του κρυπτοχριστιανικού προβλήματος και γενικότερα στη σύνολη παρουσίαση της ποντιακής ιστορίας.

ΒΛΑΣΗΣ ΑΓΤΖΙΔΗΣ, *Παρευξείνιος Διασπορά. Οι ελληνικές εγκαταστάσεις στις βορειοανατολικές περιοχές του Ευξείνου Πόντου*, Θεσσαλονίκη 1997 - έκδοση Αδελφών Κυριακίδη (ISBN 960-343-389-6 / Αριθμός εκτύπωσης: 189 / © 1997).

Μια αξιόλογη και διεξοδική μελέτη για την παρουσία των Ελλήνων στα βορειοανατολικά παράλια του Ευξείνου Πόντου. Για την περιοχή αυτή η ελληνική ιστοριογραφία μέχρι τη δεκαετία του 1980

δεν παρουσίασε ανάλογο ιστορικό ενδιαφέρον, το οποίο επέδειξε σε μεγάλο βαθμό για τον ποντιακό ελληνισμό άλλων γεωγραφικών χώρων. Με την παρούσα λοιπόν έρευνα καλύπτεται το κενό αυτό, γεγονός που επισημαίνεται και από την Ακαδημία Αθηνών, η οποία βράβευσε το έργο με το Βραβείο των Αδελφών Κυριακίδη το 1995.

Με τη μελέτη αυτή του γνωστού ερευνητή Βλάση Αγτζίδη έρχονται στο φως σπάνια στοιχεία και ντοκουμέντα μέσα από ένα ογκώδες έργο 784 σελίδων. Για την παράθεση όλων των ιστορικών στοιχείων και δεδομένων που ανασυνθέτουν την άλλη Ελλάδα, η οποία αναπτύχθηκε στον Εύξεινο Πόντο, ο συγγραφέας εργάστηκε μεθοδικά και επίμονα την τελευταία δεκαετία, συγκεντρώνοντας πολύτιμα στοιχεία από την Ελλάδα και τη Σοβιετική Ένωση, τόσο σε βιβλιογραφικό όσο και σε αρχειακό επίπεδο.

Στο βιβλίο (στα δέκα κεφάλαιά του) γίνεται διεξοδική αναφορά: α) Στην ελληνική παρουσία στις βορειοανατολικές περιοχές του Ευξείνου Πόντου. β) Στον αγώνα για Ελεύθερο Πόντο και τον εμφύλιο στη Ρωσία. γ) Στην οριστική προσφυγοποίηση των Ελλήνων του Καυκάσου και στη στάση των σοβιετικών οργανώσεων. δ) Στο εθνικό πρόβλημα, στην πολιτική των μπολσεβίκων και την άνοδο του Στάλιν. ε) Στον ελληνικό σοβιετικό τύπο και την πολιτιστική ανάπτυξη των Ελλήνων. στ) Στην εκπαιδευτική κατάσταση των Ελλήνων και το γλωσσικό ζήτημα. ζ) Στην κολεκτιβοποίηση και τη δημιουργία αυτόνομων ελληνικών περιοχών. η) Στις διώξεις - εκτοπίσεις. θ) Στη φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος και στην οργάνωση των Ελλήνων, και ι) Στη μετασοβιετική περίοδο και το νέο προσφυγικό πρόβλημα.

Η μελέτη πληρεί όλους τους τύπους και τους όρους ενός αυστηρά επιστημονι-

κού πονήματος με την πλούσια βιβλιογραφική και αρχειακή τεκμηρίωση, με τη γερή και πρωτογενή επίσης ιστορική τεκμηρίωση, την πληθώρα των παραπομπών και αναφορών, την παρουσίαση φωτογραφικού υλικού, πολύτιμων χαρτών και ενός χρήσιμου ευρετηρίου.

ΝΙΚΟΣ ΛΑΠΑΡΙΔΗΣ, *Η Ματσούκα του Πόντου - Ιστορική διαδρομή*, Θεσσαλονίκη 1996 - έκδοση Αδελφών Κυριακίδη (ISBN 960-343-378-0 / Αριθμός εκτύπωσης 199 / © 1996).

Το βιβλίο αναφέρεται στην Ιστορία της «εύανδρης Ματσούκας» και στους περήφανους και γνήσιους στο φρόνημα και την ψυχή Ελληνοποντίους Ματσουκάτες. Η ανάγκη της έκδοσης αυτής από το συγγραφέα προέκυψε από τη διαπίστωση της έλλειψης εμπειριστατωμένης μελέτης για τη Ματσούκα και την ιστορία της και τη διαπίστωση ότι χάνονται και οι τελευταίες ιστορικές μνήμες.

Ο στόχος λοιπόν αυτός, της σύνθεσης δηλαδή μιας ιστορίας για τη Ματσούκα, πραγματοποιήθηκε με την προσωπική έρευνα - με τη συλλογή πληροφοριών από τους λίγους εναπομείναντες υπερήλικες Ματσουκάτες - του Νίκου Λαπαρίδη, ο οποίος γεννήθηκε στο Νοβοροσίσκι της Ρωσίας και έλκει την καταγωγή του από τη Ζάβερα της Ματσούκας. Έτσι προέκυψε μια ενδιαφέρουσα μονογραφία για τη Ματσούκα του Πόντου και αναδεικνύεται ανάγλυφα «ο δοξασμένος αυτός τόπος και η ιστορική γωνιά του Χριστιανισμού και του Ελληνισμού» με τους ηρωικούς αγώνες των κατοίκων του, οι οποίοι δεινοπάθησαν σε αφάνταστο σημείο, αλλά διέφυγαν τον εξισλαμισμό και δεν εξωμότησαν.

Η όλη αναφορά είναι διεξοδική, χρήσιμη και ουσιαστική, αφού διαφωτίζει την τοπική ιστορία και τον ιδιαίτερο τρόπο

ζωής και συμβάλλει στην πληρέστερη ανασύνθεση του σύνολου ελληνοποντιακού πολιτισμού.

Το έργο αναφέρεται, στο πρώτο μέρος: Στο όνομα της Ματσούκας, στη μορφολογία του εδάφους, στο κλίμα και στον πληθυσμό της. Στο δεύτερο μέρος: Στους ιστορικούς χρόνους (αρχαίους - βυζαντινούς - τουρκοκρατία), στα κάστρα και τα μοναστήρια της Ματσούκας, στον κρυπτοχριστιανισμό, στους διωγμούς των κατοίκων της Ματσούκας μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στη διοίκηση, την οικονομία και την εκπαίδευση της Ματσούκας. Στο τρίτο μέρος: Στη συνοπτική ιστορία των χωριών της Ματσούκας και στα χωριά της Μουλάκας.

Το βιβλίο κοσμείται με σπάνιες και πολύτιμες φωτογραφίες και με χρήσιμους χάρτες της περιοχής, ενώ προλογείται από το γνωστό σλαβολόγο Ιωάννη Ταρνανίδη, καθηγητή του Α.Π.Θ. και κλείνει με ένα εύχρηστο ευρετήριο ονομάτων.

ΘΕΟΧΑΡΗΣ Χ. ΚΕΣΣΙΔΗΣ, *Η ιστορική πορεία των Ελληνοποντίων. Το εθνικό ζήτημα των μικρών εθνών στην πρώην Σοβιετική Ένωση*, Θεσσαλονίκη 1996 - έκδοση Αδελφών Κυριακίδη (ISBN 960-343-362-4 / Αριθμός εκτύπωσης 147 / © 1996).

Η βασική θεματολογία του βιβλίου αυτού περιστρέφεται στα προβλήματα τα οποία συνδέονται άμεσα με την άνοδο και την καταστροφή του σοβιετικού ολοκληρωτικού συστήματος και κυρίως με την άνοδο και την πτώση της μαρξιστικολενινιστικής ιδεολογίας. Τα οδυνηρά επακόλουθα του ολοκληρωτικού συστήματος και μάλιστα της κομμουνιστικής του ιδεολογίας, αλλοίωσαν σε επικίνδυνο βαθμό το βιοτικό επίπεδο της ζωής των κατοίκων της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και ιδιαίτερα τη ζωή των εθνικών μειονοτήτων, ει-

δικότερα δε των Ελληνοποντίων - αντικείμενο της έρευνας του Θεοχάρη Χ. Κεσσίδη.

Για το σκοπό αυτό η επιστημονική έρευνα του συγγραφέα για τους Ελληνοποντίους της πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. χρηματοδοτήθηκε από την Επιτροπή Ερευνών της Ακαδημίας Αθηνών. Έτσι στις σελίδες αυτού του βιβλίου αποτυπώνεται ανάγλυφα όλη η ιστορική πορεία των Ελληνοποντίων. Στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζεται η Λενινιστικοσταλινική θεωρία των εθνών και το εθνικό ζήτημα. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται οι ιστορικές τύχες των Σοβιετικών Ελλήνων (Ελληνοποντίων) με ιδιαίτερη έμφαση στις επιλεκτικές εκτοπίσεις των σοβιετικών Ελλήνων και στο κίνημα για την εθνική τους επιβίωση. Στο τρίτο κεφάλαιο ερευνάται η μετασοβιετική κοινωνία και η κατάσταση των Ελληνοποντίων, με κύριο άξονα τη χρεωκοπία του ολοκληρωτισμού, την κατάσταση των Ελληνοποντίων και τα γεγονότα γύρω από τις αιτίες του επαναπατρισμού και τον αριθμό των επαναπατρισθέντων. Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο παρατίθενται τα προβλήματα των Ελληνοποντίων της πρώην Ε.Σ.Σ.Δ.

Η μελέτη του Ακαδημαϊκού Θεοχάρη Χ. Κεσσίδη διερευνά με έντονα διεισδυτικό ιστορικό πνεύμα την τύχη των Ελληνοποντίων μας κάτω από τις απάνθρωπες ιστορικο-κοινωνικές συγκυρίες του σταλινικού καθεστώτος και δίνει έτσι μια άλλη διάσταση στη σχετική με το θέμα ιστοριογραφία. Ασφαλώς δια φωτίζει τις σχέσεις των Ελληνοποντίων με τους σοβιετικούς ανθρώπους και διευκρινίζει αντίστοιχα και τη θέση, αλλά και τη συμπεριφορά και την ιδεολογία τους.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΧΡΗΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Η Αρδάσσα του Πόντου 1916-24. Τα δεινοπαθήματα των ομογενών του Δορύλαιου Νομού Τραπεζούντος*, Θεσσαλονίκη 1996 - έκδοση

Αδελφών Κυριακίδη (ISBN 960-343-375- 6 / Αριθμός εκτύπωσης 157 / © 1996).

Επανεκδοση του βιβλίου του Γεωργίου Θ. Χρηματοπούλου «Η πένθιμος ηχώ της Δορυλλικής Σάλπιγγος. Περιλαμβάνουσα τα από του έτους 1916-24 δεινοπαθήματα των ομογενών του Δορύλαιου (Δορούλ) Νομού Τραπεζούντος», Εν Δράμα (1927).

Το έργο αναφέρεται στα δεινοπαθήματα και τα τραγικά θύματα και τις φρικαλεότητες που υπέστησαν οι Πόντιοι της γενέτειρας του συγγραφέα, όπως εύγλωττα αναφέρει στην αφιέρωσή του: «*Τη ιερά σκιά των υπό της αιμοχαρούς κεμαλικής τυραννίας ιταμώς και βαναύσως σφαγιασθέντων και θανατωθέντων, αιμνήστων αδελφών ημών Ποντίων*».

Στις 19 ενότητες του βιβλίου εξιστορούνται: Η κατάληψη της Τραπεζούντας, η μάχη του Τζεβιζλουκίου, η φυγή του τουρκικού στρατού, η θέση των ομογενών. Οι γηγενείς Τούρκοι της Αρδάσσης κατά των ομοθρήσκων των προσφύγων - Βανδαλισμοί, φόνοι, λεηλασίες. Η μάχη της Αρδάσσης - Κατάργηση σχολείων και εκκλησιών. Η ρωσική επανάσταση, η μάχη του Καπάκ - Δεπέ. Το συνέδριο της Αργυρούπολης, αμυντικά μέτρα των ομογενών. Η Μούζενα κατά την επάνοδο των Τούρκων - Η φυλάκιση των προυχόντων. Η δολοφονία του Ν. Δαβιτίδου. Η ανοχή και η ανάμειξη της τουρκικής κυβέρνησης στην καταπάτηση των ελληνικών χωριών - Λεηλασίες των χωριών Χαβιάνης, Πιβεράς Ρυακίου και Αδύσσης. Συλήσεις και βεβηλώσεις της Ιεράς Μονής Γουμεράς. Ο φόνος του Ι. Τσελιγκαρίδου. Η κεμαλική περίοδος - Η ανακωχή και ο απόπλους του ελληνικού στόλου, απέλαση επιλέκτων ομογενών, απελάσεις κατοίκων των παραλιακών πόλεων, απελάσεις όλων των Επαρχιών του Νομού, πυρπόληση Σάντας,

λεηλασίες και φόνοι στην Επαρχία Ποδόπολης, συμφορές απελαθέντων. Η ανταλλαγή κ.ά.

Το ενδιαφέρον βιβλίο του Γεωργίου Θ. Χρηματοπούλου κλείνει με το «Στατιστικό πίνακα του Πόντου», τον «Κατάλογο των φιλομούσων Συνδρομητών» και ένα παράρτημα με ενδιαφέρουσες φωτογραφίες με τοπία και «απόψεις» της Αρδάσσης - ευγενική παραχώρηση της ιατρού Άννας Θεοφυλάκτου και της Ένωσης Ποντιακής Νεολαίας Ελλάδας.

DR. ARSHAM MOMENI, *Ιστορία, Επекτατισμός και Βία*, Θεσσαλονίκη 1997- έκδοση Αδελφών Κυριακίδη (ISBN 960-343-386- 1 / Αριθμός εκτύπωσης 182 / © 1997).

Με αφορμή τις πρόσφατες βομβιστικές ενέργειες και το χαμό δεκάδων αθώων ανθρώπων που χάνονται στο βωμό της αλήθειας στην Ιερουσαλήμ, στην Αλγερία, στο Belfast, στη Rowanda, στη Βηρυτό, αλλά και σ' όλο τον κόσμο, ο συγγραφέας διερωτάται γιατί ο άνθρωπος δε διδάσκεται από τα οδυνηρά παραδείγματα και τα λάθη του παραλθόντος και εξακολουθεί να αλληλοεξοντώνεται και να αλληλοσπαράσσεται. Με βάση αυτό το εναγώνιο και βασανιστικό ερώτημα ο Arsham Momeni συμπεραίνει ότι δυστυχώς οι άνθρωποι παρόλο το ανώτατο πολιτισμικό επίπεδο στο οποίο έχουν φτάσει, δεν κατόρθωσαν ακόμη να αντιληφτούν ότι όλοι γενικά - *οι μαύροι, οι λευκοί, οι πράσινοι, οι κόκκινοι, οι γαλάζιοι, οι κίτρινοι* κι ό,τι στο καλό κι αν είμαστε - έχουν φερθεί χειρότερα και από τα ζώα.

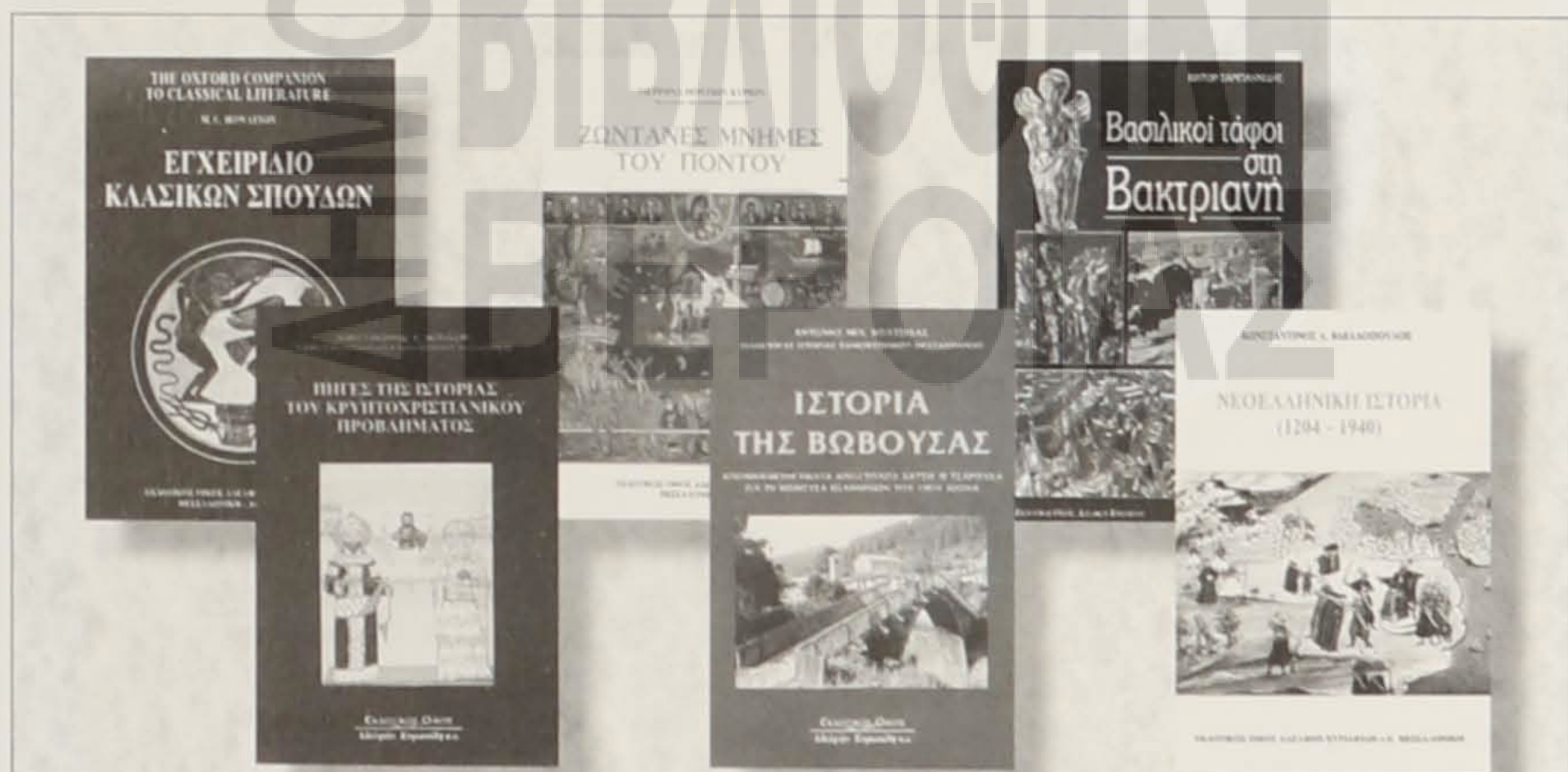
Οι ανησυχίες του συγγραφέα βρίσκουν κάποια ανακούφιση μόνο στη σκέψη ότι «*η δύναμη εν τη ενώσει*» θα μας σώσει και προς την κατεύθυνση αυτή πολύτιμη, αλλά και καθοριστική είναι η πίστη και η αγάπη μας στο Θεό και - κυρίως - η βασική προϋπόθεση να αναγνωρίζουμε τό-

σο τα προσωπικά, όσο και τα κοινά και εθνικά μας σφάλματα μέσα στο πέρασμα των αιώνων. Όπως λέει χαρακτηριστικά «επιτέλους κάποτε οι άνθρωποι πρέπει να μισήσουν το μίσος και την εκδικητικότητα και είναι απαραίτητο να πάρουμε ένα μάθημα από το παρελθόν και να υποσχεθούμε ότι δεν θα επαναλάβουμε τα λάθη μας».

Έχοντας λοιπόν ως γενικό πλάνο και φιλοσοφία αυτές τις σκέψεις και ιδέες πλησιάζει τον ισλαμικό κόσμο και μέσα από μια διεξοδική αυτοκριτική και ελεγκτική ματιά και θεώρηση μάς δίνει ένα θαυμάσιο μωσαϊκό για την ιστορία, τον επεκτατισμό, αλλά και τη βία του Ισλάμ. Στις δέκα μεγάλες ενότητες του βιβλίου γίνεται

αναφορά: Στην Αραβία, την πατρίδα του Ισλάμ. Στο Ιράν - το μεγάλο θύμα του Ισλάμ. Στα ιρανικά κινήματα. Στους Μογγόλους εναντίων των Αραβομουσουλμάνων. Στους ιρανούς διανοούμενους και το Ισλάμ. Στη νέα εποχή. Στα νέα βήματα του εκσυγχρονισμού. Στην ανατροπή των βημάτων του εκσυγχρονισμού. Στις αντιθέσεις - απόψεις του ισλαμισμού, και σε προσωπικές απόψεις και συμπεράσματα. Όλες αυτές δε οι απόψεις και θέσεις τεκμηριώνονται γερά με μια πλούσια και εκτενή βιβλιογραφική ενημέρωση 46 σελίδων.

Δρ. ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΙΧ. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ

25 χρόνια ποιοτικής εκδοτικής δραστηριότητας.
Βιβλία για την ιστορία και την γλώσσα,
βιβλία επιστημονικά, βιβλία πανεπιστημιακά.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΤΣΑΜΗΣ:

Η απόπειρα απαγωγής των θησαυρών του Αγίου Όρους από τους Γερμανούς - 147

ΚΩΣΤΑΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ:

Ο ελληνικός τύπος στη Ρωσία και τη Σοβιετική Ένωση - 152

ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ:

Η Σαμαρίνα του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα: Μια περίπτωση έντονα φιλελεύθερης και αστικοποιημένης κοινωνίας - 161

ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΛΑΖΑΡΟΥ:

Επιστημάνσεις στο παρελθόν και στο μέλλον των Βλάχων - 177

Φ. ΚΑΚΡΙΔΗΣ - Δ. ΖΑΝΝΑΣ - Κ. ΚΑΝΕΒΑΣ - Δ. ΣΤΑΜΕΛΟΣ

Γ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ - Α. ΚΟΛΤΣΙΔΑΣ:

Βιβλιοπαρουσίαση - Το ιστορικό βιβλίο - 184

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ

«ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ» - 6 ΒΕΡΟΙΑ - 1997

περιοδικό σύγγραμμα έρευνας και λόγου

Για τις γνώμες και τις θέσεις που εκφράζονται, την ευθύνη την αναλαμβάνουν οι συγγραφείς τους. Το περιοδικό τις φιλοξενεί, σεβόμενο τις προσωπικές απόψεις και εκτιμήσεις.

Κείμενα και βιβλία που στέλνονται στη διεύθυνση του περιοδικού για δημοσίευση ή παρουσίαση, άσχετα με το αν δημοσιεύονται ή παρουσιάζονται δεν επιστρέφονται.